

نقش برنامه توسعه ملل متحد در اجرایی شدن حق توسعه در ایران

آناهیتا سیفی*

توکل حبیب‌زاده**

چکیده

حق بر توسعه دارای ابعاد ملی و بین‌المللی بوده و به دنبال برخورداری انسان‌ها از همه حقوق بشر از طریق فرایند توسعه است. این هدف برجسته، حق توسعه را از دیگر مصادیق حقوق بشر متمایز می‌کند و همه عناصر ملی و بین‌المللی را در برابر این حق، مکلف قرار می‌دهد. در این پژوهش، با نوجه به این نکته که نظام بین‌الملل، دیگر دولت‌محور نیست بلکه از کنش‌گران متعدد مکلف که می‌توانند مکمل دولت باشند بهره می‌گیرد، بر نقش و مشارکت برنامه توسعه ملل متحد در اجرای حق توسعه در ایران تأکید می‌شود. سؤال اصلی این نوشتار این است که برنامه توسعه ملل متحد، چه نقشی در اجرایی شدن حق بر توسعه دارد؟ آیا در رابطه با فعالیت‌های خود در ایران موفق عمل نموده است؟ نقطه تمرکز و نگرش همه‌جانبه برنامه توسعه ملل متحد، اعلامیه حق توسعه است. این برنامه به توسعه پایدار و امنیت انسانی توجه داشته، با ارائه برنامه‌های آموزشی، راهکارهای بومی و کمک‌های فنی در کاهش شدت اثر مسائلی که مانع روند توسعه شده و کشورهای بدون آمادگی کافی را دچار آسیب می‌کند، نقش اساسی دارد. برنامه توسعه ملل متحد در ایران با ارائه الگوها و برنامه توسعه ناحیه‌مدار در راستای افزایش خوداتکایی در سطح ملی با استفاده مؤثر و تقویت توانایی‌های مدیریتی و تخصص‌های فنی مؤسسات ملی و افراد از طریق آموزش و اجرا موفق عمل نموده است. برنامه توسعه ملل متحد به‌عنوان شبکه جهانی توسعه سازمان ملل می‌تواند تلاش‌های جهانی و ملی برای رسیدن به هدف‌های توسعه هزاره را هماهنگ کند و به ظرفیت‌سازی و توانمندی کشورها در جهت دستیابی به اهداف توسعه هزاره، بهبود برنامه‌های اقتصادی، مدیریت بلایای طبیعی، آموزش راه‌های پیشگیری از بیماری‌های واگیردار، حفظ محیط‌زیست، انرژی و مقابله با بحران‌ها و بازسازی و اصلاح کمک نماید.

واژگان کلیدی

حق توسعه، حقوق بشر، اهداف توسعه هزاره، برنامه توسعه ملل متحد

* hafezehseifi@yahoo.com

** thabibzadeh@gmail.com

* نویسنده مسئول، دکترای حقوق بین‌الملل، مربی دانشگاه پیام نور

** استادیار دانشگاه امام صادق (ع)

مقدمه

از دغدغه‌های اصلی کشورهای در حال توسعه، دستیابی به توسعه‌یافتگی است. مباحث مربوط به توسعه، از گفتمان استقلال‌طلبی کشورهای جهان سوم در دهه شصت وارد مناسبات بین‌المللی شده است.^۱ با گذشت چندین دهه از آغاز این گفتمان، وجود فقر، بی‌عدالتی، عقب‌ماندگی اقتصادی بسیاری از کشورهای در حال توسعه و شکاف عمیق بین آن‌ها و کشورهای توسعه‌یافته، حکایت از شکست سیاست‌های توسعه دارد. در برداشت جدید از توسعه، امنیت، مشارکت در زندگی سیاسی - اجتماعی، محیط‌زیست و عدالت گنجانده شده و توسعه با حقوق بشر و دموکراسی پیوند خورده است.^۲ امروزه نگاه به توسعه، واقع‌بینانه و همه‌جانبه شده است و مسائل انسانی و کیفیت‌های اجتماعی نیز جزء چارچوب‌های اصلی فرایند توسعه قلمداد می‌شود.^۳ توسعه بدون قرارگرفتن در چارچوب ضرورت کاهش فقر و واقعیت‌های جهانی شدن قابل درک نیست. در ضمن روند توسعه، نیاز به توجه جدی‌تر به تحقق حقوق بشر دارد.^۴ مفهوم توسعه فراتر از انباشت ثروت و رشد درآمد ناخالص ملی بوده و توسعه باید بیشتر متوجه بهبود زندگی افراد جامعه باشد.^۵ فایده‌شناسایی حق توسعه به‌عنوان حق بشر و حق بر فرایند توسعه‌ای که «تمام حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در آن به‌طور کامل قابل تحقق باشد»، اتخاذ رویکردی حق‌محور به توسعه^۶ است. این فرایند توسعه از حیث مفهوم، ریشه در تحقق اصول انصاف و عدالت اجتماعی دارد.^۷ رویکرد مبتنی بر حقوق بشر به توسعه، احترام به شماری از «اصول حقوق بشر» را در فرایند توسعه، هم از سوی دریافت‌کنندگان و هم از سوی اعطاکنندگان کمک، ایجاب می‌کند.^۸ با تصویب اعلامیه حق توسعه، مجمع عمومی، حق توسعه را به‌عنوان یک «حق بشری غیرقابل

1. Udombana, Nsongurua J, The Third World and the Right to Development: Agenda for the Next Millennium, *Human Rights Quarterly*, vol. 22, No. 3, pp. 753-787, John Hopkins University Press, 762, Available at: <http://ssrn.com/abstract=1806196>, (2000).

۲. مولایی، یوسف؛ «حق توسعه از ادعای سیاسی تا مطالبه حقوقی»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، دوره ۴، ش ۴، ۱۳۸۹، ص ۳۱۶.

۳. زارعیان، داوود؛ *ارتباطات و توسعه*، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۱.

4. Marks, Stephen P, Human Rights in Development Claims and Controversies *The Bangladesh Development Studies*, vol. XXX III, (2010), Nos.1&2, p. 2. Available at: <http://www.bdresearch.org.bd/home/attachments/article/280/HumanRightsDevelopmentClaimsandControversies.pdf>

۵. رزمی، محمدجواد و سمیه صدیقی؛ «الزامات تحقق حکمرانی خوب برای دستیابی به توسعه انسانی»، *چهارمین همایش ملی اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی‌شهر*، ۱۳۹۱، صص ۲-۳.

6. The Right to Development Approach

۷. شایگان، فریده؛ *حق توسعه*، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۸، صص ۲۴-۲۵.

۸. همان، ص ۳۰.

سلب» شناسایی کرد.^۹ در مقدمه اعلامیه حق توسعه، تعریف ذیل ارائه شده است: «توسعه فرایندی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامع است که با هدف بهبود مستمر رفاه کل جامعه و همه افراد، بر اساس مشارکت فعال، آزادانه و هدفمند آن‌ها، هم در انجام و هم در توزیع عادلانه مزایای ناشی از آن تحقق می‌یابد».^{۱۰}

کارشناس مستقل حق توسعه، *آرجون سنگوپتا*، در توصیف حق توسعه بیان می‌دارد: «مقصود از حق توسعه، فرایندی از توسعه است که به تحقق یکایک حقوق بشر و تمامی آن‌ها با هم می‌انجامد و باید به شیوه‌ای حق محور اجرا شود یعنی به فرایندی مشارکتی، بدون تبعیض، پاسخگو و شفاف، همراه با برابری در تصمیم‌گیری این فرایند منتهی شود.»^{۱۱} در نتیجه حق بر توسعه متضمن رویکرد حقوق بشر محور به توسعه است.^{۱۲} در این اعلامیه، توسعه به عنوان یک «حق جدایی‌ناپذیر بشری» شناخته شده و فرد، موضوع محوری توسعه و دارای حقوق و در عین حال دارای مسئولیت‌هایی جهت مشارکت در توسعه محسوب شده است.^{۱۳} بنابراین در سطح نظری باید به سه نکته اشاره کرد:

۱- حق توسعه خود یکی از حقوق بشر است. این حق در میثاق حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و دیگر اسناد حقوق بشری به رسمیت شناخته شده است و دولت‌ها مسئول تضمین این حق دانسته شده‌اند.

۲- حقوق بشر، بنیانی برای توسعه و معیاری برای پاسخ‌گویی بازیگران توسعه است.

۳- حقوق بشر باید به طور کامل در فرایند توسعه حمایت شود.^{۱۴}

برنامه‌ها و قوانین مربوط به توسعه، زمانی به تحقق حق توسعه منجر می‌شود که رویکرد حق محور به توسعه داشته باشد. کمیساریای عالی حقوق بشر از عبارت «رویکرد حق محور» استفاده و آن را به ترتیب زیر تعریف کرده است:

۹. سالومون، مارگوت ای؛ مسئولیت جهانی برای حقوق بشر، فقر جهانی و توسعه حقوق بین‌الملل، ترجمه: آزاده‌السادات طاهری، سیمین‌دخت کارگر، سیدضیاءالدین مدنی، سمیه‌سادات میری‌لوانسانی، به کوشش: فریده شایگان، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو، دانشگاه شهید بهشتی، برنامه توسعه ملل متحد، ۱۳۹۱، صص ۷۱-۷۰.

10. Declaration on the Right to Development, Adopted by General Assembly Resolution 41/128 of 4 December 1986. available at: <http://un.doc.org>

11. Sengupta, Arjun, On the Theory and Practice of the Right to Development, *Human Rights Quarterly*, vol. 24, pp. 837-889, John Hopkins University Press. Available at: [http://graduateinstitute.ch/webdav/site/political-science/shared/1847/sengupta Theory and practice of RTD.Pdf.](http://graduateinstitute.ch/webdav/site/political-science/shared/1847/sengupta%20Theory%20and%20practice%20of%20RTD.Pdf), (2002), p. 845.

12. Nowosad, Orest, A Human Based Approach to Development Strategies and Challenges, V.N, Office of High Commissioner for Human Rights. (2000).

13. Dias, Clarence J, Human Rights Education as a Strategy for Development, in (*Human Rights, Education for the Twenty-first Century* (ed.). By G. J. Andreopoulos, and R. Pierre Claude, Philadelphia University of Pennsylvania Press, (1997), p. 52.

14. *Ibid*, pp. 55-59.

«رویکرد حق محور به توسعه، چارچوب مفهومی برای توسعه انسانی است که از نظر هنجاری مبتنی بر استانداردهای حقوق بشر بین‌المللی است و عملاً هدف آن ترویج و حمایت از حقوق بشر است. رویکرد حق محور، هنجارها، استانداردها و اصول نظام حقوق بشر بین‌المللی را با طرح‌ها، سیاست‌ها و روند توسعه ادغام می‌کند. این اصول شامل برابری، انصاف، پاسخ‌گویی، توانمندسازی و مشارکت است».^{۱۵} به موجب رویکرد حق محور به توسعه، تأمین حقوق مدنی و سیاسی به اندازه تأمین حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اهمیت دارد یعنی نقض هر حق در حکم شکست در تحقق حق توسعه خواهد بود. بنابراین می‌توان گفت میان رویکرد مبتنی بر حقوق بشر به توسعه و رویکرد حق توسعه، همگرایی محکمی وجود دارد. رویکرد حقوق بشری به توسعه، همانند خود حق توسعه، مبنایی هنجاری برای توسعه فراهم می‌نماید؛ برای رفتار دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی محدودیت‌های حقوقی مقرر می‌کند و متضمن فرایندی مشارکتی در جهت هدف نهایی اجرای حقوق بشر در مناطق و کشورهایی است که در فرایند توسعه مشارکت دارند.^{۱۶} یکی از عمده‌ترین ویژگی‌های توسعه حق محور، توجه خاص به اصول عدم تبعیض، مساوات و انصاف است و گروه‌های آسیب‌پذیر، اهداف اصلی اجرای این موازین هستند. ویژگی مهم دیگر رهیافت حق محور، لزوم توجه به ابزارهای توسعه است به نحوی که سبب بروز تهدید برای گروه‌های آسیب‌پذیر و حاشیه‌ای نشود.^{۱۷} در رهیافت حق محوری توسعه، توجه همه‌جانبه، هم به فرایند توسعه و هم به نتایج آن صورت می‌گیرد و هر دو به‌عنوان هدف مطرح می‌شود.^{۱۸} منافع ناشی از اعمال دیدگاه حق محور می‌تواند به این صورت باشد:

۱- اجرای منظم اصول و استانداردهای حقوق بشری در برنامه‌های توسعه، به تحلیل بهتر برنامه‌ها کمک می‌کند و باعث تمرکز بیشتر بر تفکیک‌ناپذیری، به‌هم‌پیوستگی، تحقق تدریجی و پاسخ‌گویی خواهد شد.

۲- از طریق افزایش حس مالکیت مردم در فرایند و نتیجه توسعه، مشارکت به‌عنوان یک حق جلوه می‌کند یعنی افراد به مشارکت به‌عنوان یک حق نگاه می‌کنند و در این حالت، همکاری با فعالان جامعه مدنی نیز بیشتر خواهد شد.

۳- رویه‌های دموکراتیک هم در سطح ملی و هم در سطح محلی تقویت خواهد شد و عنصر پاسخ‌گویی در برابر تکالیف به گسترش و پایداری دموکراسی کمک خواهد کرد.

15. What is a Right-Based Approach to Development? available at: <http://www.ohchr.org/Ch/Development/Approaches.04.html>.

۱۶. شایگان؛ همان، صص ۳۵-۳۱.

۱۷. مصفا، نسرين؛ «توسعه حق محور»، ۱۳۸۷. قابل دسترسی در سایت:

<http://bpdanesh.ir/>

18. UNDP Human Rights Development Report , available at: <http://www.undp.org>.

با زیربنای قرارداد چارچوب قانونی حقوق بشر، تحلیل و توسعه برنامه‌ها و نظام برنامه‌ریزی تقویت خواهد شد. در هر حال ارزش‌ها و اصول حقوق بشری در برنامه‌های مربوط به توسعه، تغییری شگرف ایجاد می‌کند و بر نحوه اجرای این برنامه‌ها تأثیر خواهد گذاشت و بخشی از همان ارزش افزوده و برنامه‌های توسعه می‌شود. در نهایت ارزش‌های حقوق بشری، اصول اساسی و اصول رویه‌ای یا عملی را با هم ترکیب می‌کند. ارزش‌ها و اصول اساسی حقوق بشر، اساس حق توسعه را تشکیل می‌دهد.^{۱۹} در مباحث حقوق بشری، رهیافت حق محور بر افزایش سطح پاسخ‌گویی عاملان توسعه و محاسبه‌پذیری دستاوردهای آن برای مدعیانش تکیه دارد.^{۲۰} برخی معتقدند حق توسعه یک ادعای سیاسی بوده و تا به حال تأثیر محدودی بر عملکرد توسعه‌ای دولت‌ها داشته است. به هر حال اجرایی شدن حق بر توسعه با موانعی از جمله موانع مربوط به معرفت‌شناسی حق توسعه و مبانی نظری و تجربی آن، مواضع سیاسی ناهمگون کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه‌یافته، موانع ساختاری، مشکلات ناشی از سیاست‌گذاری‌ها در خط‌مشی‌های ملی و بین‌المللی و عدم دستیابی به فناوری رویه‌روست. موانع حق بر توسعه ایستا نیست؛ در عمل برای اجرای حق توسعه، نیاز به شناسایی عوامل ساختاری ریشه نابرابری‌ها و تلاش برای یافتن راه‌حل‌های عادلانه و پایدار خواهد بود.^{۲۱} کشورهای توسعه‌یافته معتقدند مسئولیت اصلی تحقق حق بر توسعه بر عهده دولت بوده و مسئولیتی ملی است نه مسئولیت جامعه بین‌المللی. بنابراین انجام این تکلیف، مستلزم حکمرانی مطلوب در سطح ملی است.^{۲۲} در مقابل، کشورهای در حال توسعه بر بُعد بین‌المللی حق توسعه تأکید دارند. این کشورها به مسائل مربوط به نابرابری‌ها در نظام مالی بین‌المللی و به مشارکت بیشتر کشورهای در حال توسعه در تصمیم‌گیری‌های جهانی برای ایجاد نظام تجاری بین‌المللی عادلانه توجه می‌کنند.^{۲۳} ایجاد توازن میان ابعاد ملی و بین‌المللی حق توسعه لازم است، همان‌طور که اعلامیه حق توسعه نیز توجه به هر دو بُعد را ضروری می‌داند.^{۲۴} آیا این منطقی است که بدون توجه به موانع ساختاری جهانی که از میان برداشتن آن فراتر از توانایی یک کشور است، تنها به مسئولیت یک دولت در زمینه تحقق

۱۹. نوری نشاط، سعید؛ حقوق بشر برای همه، حق محوری در توسعه، برگ زیتون، ۱۳۸۵، صص ۴۷-۴۶.

20. Robertson, David, *The Penguin Dictionary of Politics*, Penguin Press Group, London, 1988. p. 289.

21. Marks, Stephan, *The Politics of the Possible: The Way Ahead for the Right to Development*, International Policy Analysis, Dialogue Globalization, F. Ebert Stiftung in: (Berlin and by the FES Offices in New York and Geneva), (2011), p. 2. Read more at <http://www.fes-globalization.org>.

22. E/CN.4/1475.1981, p. 237.

۲۳. سالومون؛ همان، ص ۱۳۶.

24. Task Force on Country Ownership Under the Accra Agenda for Action in Consolidation of Findings of the High-Level Task Force on the Implementation of the Right to Development, A/HRC/15/WG.2/task force/2/ Add.1, (March, 2010), Para. 81.

حق بر توسعه پرداخت؟^{۲۵} در اجرای حق توسعه، نقش و مشارکت نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای اهمیت دارد و در این پژوهش به نقش برنامه توسعه ملل متحد در رابطه با رفع موانع اجرایی حق توسعه پرداخته می‌شود. اجرایی‌شدن حق توسعه نیازمند تلاش برای ایجاد هماهنگی هرچه بیشتر بین نهادهای حقوق بشری و نهادهای توسعه در نظام ملل متحد است. همچنین مؤسسات مالی بین‌المللی نیز باید در به‌کارگیری سیاست‌های خود، حق توسعه را مدنظر داشته و آن را به‌عنوان مانع در نظر نگیرند. به‌رروری، صحبت از حقوق بدون توجه به روابط، قواعد و سازوکارهای بین‌المللی اجرای حقوق بشر و در این میان، حق توسعه که بیش از سایر زمینه‌ها نیازمند توافق‌ها، قواعد و حتی سازوکارهای الزام‌آور حقوقی و به‌ویژه بین‌المللی است، بدون استمداد از سازوکارهای حقوق بین‌الملل، ناممکن به نظر می‌رسد. برنامه توسعه ملل متحد، یکی از مجموعه سازمان‌های تخصصی سازمان ملل متحد است که با هدف توسعه کشورهای توسعه‌نیافته در سال ۱۹۶۶ تشکیل شد. امروزه عمده فعالیت‌های سازمان مذکور، تحت تأثیر آرمان‌های توسعه هزاره قرار دارد و این سازمان برای رسیدن به این آرمان‌ها تلاش می‌کند.^{۲۶} وظیفه برنامه توسعه ملل متحد، اعطای کمک‌های فنی چندجانبه به کشورهای درحال توسعه و کمک به اجرای طرح‌های عمرانی در این کشورها است.^{۲۷} برنامه توسعه ملل متحد به ایران برای برطرف کردن چالش‌های مربوط به محیط‌زیست و اجرای تعهدات آن درمورد کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به محیط‌زیست در زمینه مبارزه با بیابان‌زایی، حمایت از تنوع زیستی، کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای، مدیریت آلاینده‌های ارگانیک پایدار، حصول اطمینان از مدیریت پایدار منابع آب و خاک، یاری می‌رساند. علاوه بر این، برنامه توسعه ملل متحد، از نزدیک با دولت ایران برای کاهش تأثیر بلایای طبیعی بر توسعه اقتصادی و اجتماعی همکاری می‌کند؛ می‌کوشد ظرفیت‌های ملی را برای مدیریت و هماهنگی خطر بلایای طبیعی تقویت کند و فعالانه به برنامه‌های بازسازی در مناطق زلزله‌زده یاری می‌رساند. این برنامه با مشارکت نزدیک با صندوق جهانی مبارزه با/ایدز، سل و مالاریا، به قراردادن/ایدز، سل و مالاریا در مرکز گفتگوی توسعه ملی در ایران و ایجاد مشارکت بین دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی برای هماهنگی و نشان‌دادن واکنش مؤثر نسبت به این بیماری‌ها،

25. Marks, Stephan, *The Politics of the Possible: Achievement and Challenges of International Agreement on the Right to development*, 25 years of the Right to Development Achievements and Challenges, United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner For Human Rights, F. Ebert S. Hiroshimaster, 17, 10785 Berlin, p.14. (2011).
available at: <http://www.Fes.de/gpol/pdf/Marks-Political of Possible.Pdf>

۲۶. حاج‌احمدی، رسول؛ «بررسی برنامه عمران ملل متحد در ساختار و عمل»، پایگاه تخصصی سیاست بین‌الملل، ۱۳۹۱. قابل دسترسی در سایت:

<http://Political.ir/post-1067.aspx> 6/30/2013

۲۷. موسی‌زاده، رضا؛ سازمان‌های بین‌المللی، چاپ چهاردهم، میزان، ۱۳۷۹، ص ۲۱۵.

که نشانه و نمایانگر چالش‌های توسعه در این کشور است، کمک می‌کند.^{۲۸}

۱. موانع تحقق حق توسعه

اختلاف نظر در خصوص حق توسعه بسیار است، چنان‌که برخی معتقدند حق توسعه بخشی از مناظره بین‌المللی در زمینه حقوق بشر است که هنوز وارد عرصه عملی نشده است و دولت‌ها فقط تمایل به حمایت لفظی از این حق دارند.^{۲۹} بنابراین شناخت و پی‌بردن به علل وجود این موانع و چالش‌ها در جهت اجرایی‌شدن حق بر توسعه ضرورت دارد. حق توسعه از جمله مهم‌ترین حقوق بشر است که تحقق آن اهمیت ویژه‌ای دارد. هدف از توسعه، بهبود زندگی بشر از جمله تغذیه سالم، آگاهی و دستیابی به اطلاعات و مشارکت در زندگی اجتماعی است. توسعه در این دیدگاه به معنای از میان برداشتن موانعی نظیر بی‌سوادی، بیماری، عدم دسترسی به منابع و فقدان آزادی مدنی و سیاسی است.^{۳۰} حق توسعه به فرایندی از توسعه اشاره دارد که منجر به تحقق همه حقوق بشری با هم می‌شود. این امر باید به شیوه‌ای مبتنی بر حقوق بشر، به‌عنوان فرایندی مشارکتی، بدون تبعیض، پاسخ‌گو و شفاف، همراه با رعایت انصاف در تصمیم‌گیری‌ها و توزیع منافع حاصل از این فرایند اجرا شود.^{۳۱} توزیع عادلانه و مشارکت در منافع از ویژگی‌های فرایند رویکرد حقوق بشری به توسعه است.^{۳۲} فرایندی که به‌واسطه آن این سیاست‌ها توسعه می‌یابند نیز باید مشارکت‌جویانه باشد.^{۳۳} رویکرد حقوق بشری به توسعه، تعهد اولیه دولت‌ها را دستیابی به توسعه از طریق روش‌های منطبق با استانداردهای حقوق بشری می‌داند.^{۳۴} ایجاد ساختارهای دموکراتیک، بخشی از نیازها در جهت اجرایی‌شدن حق توسعه است. بنابراین فرایند توسعه به‌عنوان حقوق بشر نمی‌تواند فرایندی جز فرایند دموکراتیکی باشد که در آن کلیه افراد در همه

۲۸. سازمان ملل متحد در ایران؛ ناشر: سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹، ص ۱۴.

29. Marks, Stephan, *The Human Rights to Development: Between Rhetoric and Reality*, *Harvard Human Rights Journal*, vol. 17, No. 2, (2004), pp.138-168, p.137. available at: <http://idepi.hsph.harvard.edu/Facult/Stephen-Marks/Files/spm-the-human-right-development.pdf>.

30. Sakiko, Fukuda-Parr, *The Human Development Paradigm: Operationalizing Sens Ideas on Capabilities*, *Feminist Economics*, vol. 9, No. 2-3, pp. 301-317. ISSN1354-5701, (2003), p. 303. available at: <http://www.tandf.co.uk/journals> DOI:10.1080/135470022000077980, *Feminist Economic* ISSN 13545701 print/ISSN 1466-4373 online, 2003 IAFPE.

31. Sengupta, Arjun, *On the Theory and Practice of the Right to Development*, (2002), op.cit, p. 845.

32. Sengupta, Arjun, *The Human Rights to Development*, *Oxford Development Studies*, vol. 32, No. 2, (2004), p. 181.

33. Piron, Laure-Hélène, *The Right to Development, A Review of the Current State of the Debate for the Department for International Development, Right to Development Report*, (2002), pp. 1-44, p. 11. available at: <http://www.odi.org.uk/Sites/odi.org.uk/Files/odi-assets/publications-opinion-files/2317.Pdf>.

34. Andreassen, Bård Anders, *The Right to Development and Legal Empowerment of the Poor*, *The Bangladesh Development Studies*, vol. XXXIII. Nos.1 & 2. (2010), pp. 312-325, p. 320. available at: <http://www.bids.org.bd/bds/33-182/barda-Andreassen.Pdf>.

سطوح تصمیم‌گیری و اجرای فرایند توسعه، مشارکت دارند و از منافع آن بهره‌مند می‌شوند.^{۳۵} گروه کاری حق توسعه در اولین اجلاس خود، موانع تحقق حق توسعه را در چهار گروه قرارداد که عبارت‌اند از: عوامل تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی، نقض حق توسعه به‌عنوان یکی از حقوق اساسی بشر و نبود سازوکارهایی برای جلوگیری از این نقض، کمبود منابع قابل‌دسترس جهت تحقق اهداف حق توسعه، عملکرد ناموفق نهادهای ملی و بین‌المللی.^{۳۶} همچنین گروه کاری حق توسعه در اجلاس دوم، موانع تحقق حق توسعه را در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی تقسیم نموده است. این گروه کاری ضمن بیان ظهور موانع جدید حق توسعه که نتیجه جهانی‌شدن اقتصاد است، به بررسی وضعیت جامعه بین‌المللی و اهمیت آن در تحقق حق توسعه می‌پردازد و از آن به‌عنوان یکی از عوامل مهم اجرای حق توسعه نام می‌برد. گروه کاری مذکور، در سطح منطقه‌ای عدم همکاری مؤسسات منطقه‌ای را با کشورهای درحال توسعه به‌عنوان یکی از موانع تحقق حق توسعه می‌داند و بیان می‌دارد که توسعه یک فرایند چندبُعدی است که با فرایندهای مختلفی چون صلح، رشد اقتصادی، حفظ محیط‌زیست، عدالت اجتماعی، دموکراسی و روابط شمال و جنوب مرتبط بوده و همکاری بین کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه برای تحقق آن لازم است. گروه کاری حق توسعه ضمن بیان اینکه در سطح ملی، دولت‌ها مهم‌ترین عامل توسعه هستند و مسئولیت اصلی تضمین آزادی‌های اساسی و احترام به حقوق بشر با آن‌هاست، به بررسی موانع تحقق حق توسعه می‌پردازد. گروه کاری حق توسعه، اعمال مستمر تبعیض علیه زنان، مردم بومی و اقلیت‌ها، تبعیض نژادی، فساد و سوءمدیریت، عدم اجرای کامل حقوق بشر، بی‌سوادی، بیکاری و عدم توزیع عادلانه درآمد را از جمله موانع حق توسعه در سطح ملی می‌داند.^{۳۷}

در جلسه چهاردهم گروه کاری حق بر توسعه در سال ۲۰۱۳ در رابطه با حذف موانع اجرایی برنامه‌های حق توسعه، بر ترویج حکمرانی مطلوب و احترام به حاکمیت قانون در سطح ملی، ریشه‌کنی فقر و بی‌عدالتی‌های اجتماعی از طریق اصلاح زیرساخت‌های اقتصادی و نظام مالی جهانی تأکید شد.^{۳۸} کشورهای درحال توسعه معتقدند حق توسعه را نمی‌توان به کمک‌های بین‌المللی توسعه یا برنامه‌های ملی کاهش فقر کاهش داد؛ مسئولیت در خصوص حق توسعه

۳۵. شایگان؛ همان، ص ۶۵

36. E/CN.4/1994/21.13 December (1993), Report of Working Group on the Right to Development on Its First Session .

37. E/CN.4/1995/11 December (1994). Report of Working Group on the Right to Development on Its Second Session .

38. Human Rights Council Working Group on the Right to Development on Its Fourteenth Session, 13-17 May (2013), A/HRC/WG.2/14/CRP.2.Views Expressed by Member States on the Right to Development Criteria and Operational Sub-Criteria During the 13th session of the open-ended Working Group on the Right to Development, Geneva.

فقط به سطح ملی محدود نمی‌شود بلکه جهانی‌شدن، بدهی‌های خارجی کشورهای درحال توسعه و حقوق مالکیت فکری، ناهمسانی دستیابی به فناوری و نظام تجارت جهانی، در راه تلاش‌های ملی توسعه مانع ایجاد می‌کند.^{۳۹} یکی از عوامل مهمی که باعث شکاف توسعه‌یافتگی بین کشورهای درحال توسعه و توسعه‌یافته شده، تفاوت سطح دانش و فناوری است.^{۴۰} حقوق مالکیت فکری برحسب طبیعت پویای خود و نیز به دلیل ارتباط تنگاتنگی که با جهانی‌شدن و تجارت برقرار کرده است، امروزه یکی از عمده‌ترین حوزه‌های مناقشه‌برانگیز میان کشورهای درحال توسعه و توسعه‌یافته در مقوله حمایت یا عدم حمایت از محصولات فکری و گستره آن است.^{۴۱} حقوق مالکیت فکری به‌عنوان نقطه تلاقی قواعد حقوقی با حوزه‌های متنوعی چون اقتصاد، محیط‌زیست، بهداشت، اخلاق و ... از بحث‌برانگیزترین مباحث در سطح ملی و بین‌المللی به‌شمار می‌آید. بحث‌ها و چالش‌ها صرفاً به مسائل توسعه اقتصادی محدود نمی‌شود. زمانی که موضوع این حقوق از جمله حق اختراع و انحصارات ناشی از آن با مباحث انسانی مثل حق بر سلامتی و حق حیات مرتبط می‌شود، چالش‌ها رنگ و بوی حقوق بشری به خود می‌گیرد. دیدگاه‌های انسان‌دوستانه و حقوق بشری با استناد به حق بر سلامت به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر، حمایت یا گستره حمایت از این دست اختراعات را با تردید جدی مواجه ساخته است. مهم‌ترین جنبه سلامت، مبارزه با بیماری‌ها است و در این راه، دارو به‌عنوان مهم‌ترین ابزار، نقش برجسته می‌یابد.^{۴۲} کشورهای درحال توسعه، حقوق مالکیت فکری را مانعی در جهت تحقق حق توسعه معرفی می‌کنند. موضوع اساسی، وابستگی کشورهای درحال توسعه به مشارکت بین‌المللی است چرا که بسیاری از کشورهای درحال توسعه دچار مشکل کمبود یا فقدان منابع هستند و به انتقال منابع از کشورهای صنعتی نیاز دارند.^{۴۳} برنامه توسعه ملل متحد، حق توسعه را بخشی از خانواده حقوق بشر قلمداد کرده و به قاعده‌مندی بیشتر حق توسعه در قالب حقوق بشر تأکید می‌نماید و ارتقای سطح مشارکت و همکاری در سطح ملی و بین‌المللی را از لوازم تحقق آن می‌داند. کشورهای درحال توسعه برای اجرای حق توسعه، به مجموعه‌ای از اهرم‌های بین‌المللی نیاز

39. Piron, *op.cit.*, p. 2.

۴۰. خاکپور، افسانه؛ «تکنولوژی، حقوق مالکیت معنوی و تجارت بین‌الملل»، *مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی*، ش ۸۸-۸۷، ۱۳۷۳، ص ۱۱۱.

۴۱. حبیبی، سعید؛ «چالش‌های جدید حقوق مالکیت فکری»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، دوره ۳۷، ش ۴، ۱۳۸۶، ص ۳۷.

42. Salazar, Silvia, Intellectual Property and the Right to Health, in: WIPO in collaboration with the office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Intellectual Property and Human Rights, Geneva: WIPO Publications, (1999), p. 65.

۴۳. زهادی، رهاولوسین؛ «حق توسعه در تئوری و عمل»، *دانشنامه سیاست*، جلد ۱، ش ۱، ۱۳۸۳، ص ۱۵۳.

دارند.^{۴۴} امروزه هیچ کشوری به‌خصوص در حال توسعه نمی‌تواند بدون همکاری و ارتباط با جامعه بین‌المللی اهداف توسعه را محقق سازد و این خود نیازمند مطالعه آن دسته از نهادهای بین‌المللی است که می‌توانند تحقق حق توسعه را چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی امکان‌پذیر نمایند. اگرچه باید به راهکارهای امور داخلی کشورها در رسیدن به حق توسعه توجه نمود و برای تحقق حق توسعه، نمایندگی از جانب مردم باید واقعی و دموکراتیک باشد، نیاز به ساختارهای مشروع دموکراتیک، بخشی از حق توسعه است. نباید فراموش کرد که موانع حق توسعه تا حد زیادی از روابط بین‌الملل نشأت می‌گیرد و سازوکارهای اجرای حق توسعه، مساعدت‌های بین‌المللی گوناگون را برای تسهیل نهادینه‌سازی حق توسعه و ارتقای آن در اختیار کشورهای در حال توسعه قرار می‌دهد. ویژگی ساختار جامعه جهانی، امکانات و پراکندگی منابع در سطح جهانی باید مورد توجه قرار گیرد و کشورها باید در عمل سیاست‌های اقتصادی خود را با الزامات حق توسعه پیوند زنند و در برنامه‌ریزی‌های اقتصاد داخلی ملاحظات حق توسعه را منظور نمایند. در رابطه با سازوکارهای اجرای حق توسعه و موانع دستیابی به توسعه و راهکارهای تحقق کامل حق توسعه، بررسی و مطالعه آن دسته نهادهایی که یا برای تحقق حق توسعه ایجاد شده‌اند یا به‌طور غیرمستقیم در جهت حصول اهداف توسعه تلاش می‌کنند، اهمیت دارد. هنگامی که نهادها به‌خوبی عمل می‌کنند، قادرند مردم را برای همکاری با یکدیگر به‌منظور برنامه‌ریزی برای آینده خود و جوامع بزرگ‌تر هماهنگ سازند.^{۴۵} از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به نقش برنامه توسعه ملل متحد اشاره کرد. در امر توسعه کشورها، مؤسسات تخصصی و دیگر سازمان‌های بین‌المللی مانند بانک جهانی نیز با دولت‌ها همکاری می‌کردند. بعد از اواخر دهه ۶۰ شکل مطلوب تحقق توسعه عبارت بود از: اقدام از طریق «برنامه توسعه ملل متحد».^{۴۶}

۲. نقش برنامه توسعه ملل متحد^{۴۷} در رفع موانع اجرایی حق توسعه

سازمان ملل متحد و سازمان‌های عضو خانواده آن، نقش تعیین‌کننده‌ای در تأمین همکاری‌های فنی برای تشویق و پیشبرد توسعه داشته‌اند. بخشی از هزینه لازم برای همکاری‌های فنی سازمان ملل از سوی برنامه توسعه ملل متحد تأمین می‌شود. برنامه توسعه ملل متحد در سال

۴۴. تمدن چهارمی، محمدحسین؛ *مالیه بین‌الملل: روابط پولی و مالی بین‌المللی*، انتشارات عصر جدید، ۱۳۶۴، ص ۲۱۵.

۴۵. حبیبی، علی، غلامرضا گزائی‌نژاد و نسرین قبادی؛ *توسعه پایدار در جهان در حال تحول، نهادهای انتقالی، رشد و کیفیت زندگی، بانک جهانی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، معاونت امور پشتیبانی، مرکز مدارک علمی و انتشارات*، ۱۳۸۳، ص ۱۶۸.

۴۶. بیلینس، جان و استیو اسمیت؛ *جهانی‌شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین*، ترجمه: ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، جلد اول، انتشارات ابرار معاصر، ۱۳۸۳، ص ۷۷۹.

۱۹۶۵ بنا به توصیه شورای اقتصادی، اجتماعی و تصمیم مجمع عمومی سازمان ملل از ادغام «برنامه کمک‌های فنی»^{۴۸} و «صندوق ویژه ملل متحد»^{۴۹} به‌وجود آمد.^{۵۰} برنامه توسعه ملل متحد در سیاست‌گذاری و ظرفیت‌سازی برای رشد اقتصادی کشورها نقش مهمی ایفا می‌کند. ضمناً از طریق همکاری با بخش‌های دولتی و خصوصی، امکان استفاده هرچه بیشتر از منابع کمکی را در مقابله با چالش‌ها و فرصت‌های حاصل از جهانی‌شدن فراهم می‌نماید.^{۵۱} برنامه توسعه ملل متحد، سازمانی حامی برای دسترسی کشورها به دانش، تجربه و منابع برای کمک به انسان‌ها در ایجاد زندگی بهتر است.^{۵۲} توجه این نهاد، متمرکز بر کمک به کشورها است تا راه‌حلهایی برای چالش‌هایی نظیر کاهش فقر و تحقق آرمان‌های توسعه هزاره، مدیریت دموکراتیک، کاهش و پیشگیری از /ایز و بیماری‌های مسری، پیشگیری از بحران و بازیابی محیط‌زیست و توسعه پایدار بیابند. بیشتر اعتبارات برنامه‌های عمرانی به فقیرترین کشورهای جهان اختصاص دارد.^{۵۳} برنامه توسعه ملل متحد برای تضمین حداکثر تأثیر منابع توسعه جهانی، فعالیت‌های خود را با سایر برنامه‌ها و صندوق‌های سازمان ملل و مؤسسات مالی بین‌المللی، از جمله بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول هماهنگ می‌کند.^{۵۴} به‌علاوه برنامه‌های کشوری و منطقه‌ای برنامه توسعه ملل متحد از تخصص اتباع و سازمان‌های غیردولتی در کشورهای درحال توسعه استفاده می‌کنند. ۷۵ درصد از تمام طرح‌های موردحمایت برنامه توسعه ملل متحد را سازمان‌های محلی اجرا می‌کنند.^{۵۵} برنامه توسعه ملل متحد، نیازهای مردم فقیر را بررسی کرده و بر اصلاحات اجتماعی و خط‌مشی‌هایی که به حق اشتغال و تأمین اجتماعی اهمیت می‌دهد، تأکید می‌نماید و درعین حال توصیه‌هایی را مدنظر دارد از جمله شناسایی دقیق عناصر برنامه‌های

48. Expanded Programme of Technical Assistance

49. United Nations Special Fund

۵۰. مصفا، نسرین، فریده شایگان و دیدخت صادقی‌حقیقی؛ *راهنمای سازمان ملل*، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴، صص ۴۶۴-۴۶۳.

۵۱. حاتمی، حسین، سیدمنصور رضوی، حسن افتخاری‌اردبیلی و فرشته مجلسی؛ *کتاب جامع بهداشت عمومی*، چاپ سوم، دانشکده بهداشت علوم پزشکی دانشگاه بهشتی، ۱۳۹۱، ص ۱۲۵. قابل دسترسی در سایت: <http://www.Elib.hbi.ir/Persian/pubhc/health/ebook/volume-3.htm>.

52. UNDP, Country Programme Action Plan, Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme, (2012-2016). available at: <http://www.undp.org.ir>.

۵۳. اینثاری کسمایی، علی؛ *سازمان ملل در دنیای امروز*، دفتر هماهنگ‌کننده سازمان ملل متحد در ایران و مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران، نشر آبارون، ۱۳۸۸، ص ۱۴۵.

54. UNDP Country Programme for the Islamic Republic of Iran (2005-2009), p. 6. available at: <http://www.undp.org.ir>

۵۵. اینثاری کسمایی؛ همان، ص ۱۴۶.

جامع فقرزدایی و اشتغال‌زایی و ارزیابی دقیق شرایط و تأثیر برنامه‌ها بر زندگی مردم فقیر.^{۵۶} در حال حاضر مهم‌ترین اقدامات برنامه توسعه ملل متحد، دستیابی به اهداف توسعه هزاره است.^{۵۷} این برنامه در راستای ترویج و تحکیم حقوق بشر در کشورها، با همکاری طیف گسترده‌ای از نهادهای دولتی و جامعه مدنی در جهت ایجاد ظرفیت و توانمندسازی مراکز حقوق بشر وابسته به دانشگاه‌ها و مؤسسات دولتی و سازمان‌های جامعه مدنی فعال در زمینه حقوق بشر، ارتقای برابری اجتماعی با تأکید بر نفی کلیه خشونت‌ها و بی‌عدالتی‌ها و تطابق کشور با معیارها و نظام‌های حقوق بشر بین‌المللی می‌کوشد.^{۵۸} همکاری برنامه توسعه ملل متحد با ایران بر مبنای برنامه ملی^{۵۹} با هدف تسهیل در هماهنگی اهداف و فعالیت‌های دولت و برنامه توسعه ملل متحد و تطبیق کمک‌های برنامه توسعه ملل متحد با برنامه‌های عمرانی ایران اجرا می‌شود. برنامه سوم ملی با دولت برای دوره (۲۰۰۹-۲۰۰۵) اجرا شد و برنامه کشوری (۲۰۱۶-۲۰۱۲) در حال اجراست.^{۶۰} در این راستا برنامه توسعه ملل متحد اهداف ذیل را دنبال می‌نماید.

۱-۲. اهداف برنامه توسعه ملل متحد

برنامه توسعه ملل متحد در روند عملکرد خود، هر ساله با شیوه‌ها و کمک‌های جدید سعی دارد تا از طرق مختلف به تمامی زوایای توسعه کمک نماید.^{۶۱} برنامه توسعه ملل متحد در سال ۱۹۹۸ سندی درباره خطمشی خود، تحت عنوان «ادغام حقوق بشر با توسعه انسانی پایدار» صادر کرد که حاوی رویکرد آن بر پایه حقوق بشر در راستای توسعه بود. این سند، تحقق حق توسعه را نقطه شروع کار می‌داند. سند مزبور همچنین اثرات حقوق بشر بر توسعه انسانی پایدار و کارایی حمایت برنامه توسعه ملل متحد از حقوق بشر را متذکر شده و به راه‌های اجرایی آن اشاره می‌کند.^{۶۲} هدف برنامه توسعه ملل متحد به‌عنوان یک مؤسسه مالی در نظام سازمان‌های توسعه

56. www.undp.org/Governance/Docs/HRPN.Poverty.EN.Pdf Poverty Reduction and Human Rights/A Practice Not, June 2003.

57. خرازی، فردین؛ «حق توسعه بستر ساز تحقق حقوق بشر»، پژوهش‌نامه حقوق بشر، ش ۴، ۱۳۸۸، صص ۳۳-۳۴.

58. سازمان ملل متحد در ایران، همان، ص ۲.

59. Country Programme (CP)

60. برنامه توسعه ملل متحد، راهنمای اجرای ملی، جهت ارائه در کارگاه آموزشی تدوین پروژه‌های ملی، ص ۱، ۲۰۰۴، قابل دسترسی در سایت:

<http://www.undp.org.ir/document/reports/npd/NEXFarsi.pdf>.

61. حاج احمدی؛ همان، ص ۱.

62. مولایی، یوسف؛ «حق توسعه و جهان‌شمولی حقوق بشر»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۵۶، تهران، ۱۳۸۱، ص ۶۰.

ملل متحد، ارائه منابع همکاری فنی بلاعوض به کشورهای درحال توسعه است.^{۶۳} محور کار برنامه توسعه ملل متحد در مبارزه با فقر، توانمندسازی فقیران است.^{۶۴} نقطه تمرکز و نگرش همه‌جانبه برنامه توسعه ملل متحد، اعلامیه حق توسعه است و در این راستا به توسعه پایدار انسانی توجه دارد. برنامه توسعه ملل متحد، نقش هماهنگ‌کننده را به عهده دارد. از طریق توسعه پایدار، محیطی فراهم می‌شود تا همه انسان‌ها فارغ از تمامی تمایزات بتوانند در امنیت زندگی کنند، حیثیت انسانی‌شان ملحوظ و تحقق تمامی ابعاد حقوق بشر اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و مدنی میسر شود. در حقیقت سیاست اعلام‌شده برنامه توسعه ملل متحد، ادغام حقوق بشر و توسعه انسانی پایدار با یکدیگر است زیرا این اعتقاد وجود دارد که در جهان امروز، حقوق بشر و توسعه پایدار به هم وابستگی متقابل دارند و یکدیگر را تقویت می‌کنند. این برنامه پس از دهه نود میلادی با ارائه گزارش‌های توسعه انسانی، مفهوم توسعه انسانی و توسعه انسانی پایدار را مطرح ساخت و متعاقباً با طرح ادغام حقوق بشر در کلیه فعالیت‌های سازمان ملل متحد، این امر را لحاظ نمود.^{۶۵} گزارش جهانی توسعه انسانی، ضمن مقایسه کشورهای جهان از لحاظ پیشرفت در شاخص‌های توسعه انسانی، دربردارنده تحلیل‌های نو، پیشنهادها و همچنین روش‌های پایش میزان پیشرفت توسعه انسانی در کشورها است.

۲-۲. برنامه‌های کشوری

برنامه توسعه ملل متحد، از نگرشی یکپارچه نسبت به تأمین کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل حمایت می‌کند. این برنامه در چند کشور درحال توسعه، چارچوب کمک توسعه سازمان ملل متحد^{۶۶} را تشکیل داده که از گروه‌های سازمان ملل تحت رهبری هماهنگ‌کننده مقیم محلی سازمان، تشکیل شده است. این هماهنگ‌کننده به‌طور معمول، نماینده مقیم برنامه توسعه ملل متحد است. این چارچوب‌ها پاسخی هماهنگ به چالش‌های اصلی توسعه ارائه می‌دهد. برنامه توسعه ملل متحد علاوه بر برنامه‌های عادی خود، سرمایه‌گذاری‌های گوناگون دیگری را نیز که دارای هدف‌های ویژه است اداره و سرپرستی می‌کند. در این میان صندوق توسعه سرمایه سازمان ملل،^{۶۷} ترکیبی از سرمایه برای سرمایه‌گذاری، ظرفیت‌سازی و خدمات مشاوره‌ای مربوط به فناوری ارائه می‌دهد تا از تأمین سرمایه‌های خرد و توسعه محلی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته

63. UNDP, Technical Co-Operation Resources for Development, A Users Guide for Iran, Tehran, (1982), p. 1.

64. ایثاری کسمایی؛ همان، صص ۱۷۱-۱۷۲.

65. خرازی؛ همان، ۱۳۸۸، صص ۳۳-۳۴.

66. UNDAF

67. UNCDF

حمایت کند. مأموریت صندوق توسعه ملل متحد برای زنان،^{۶۸} توانمندسازی زنان در تمامی سطوح برنامه‌ریزی و اجرای توسعه است. برنامه توسعه ملل متحد، همراه با بانک جهانی و برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد، یکی از شرکای اداره‌کننده تسهیلات جهانی محیط‌زیست و از حامیان مالی برنامه مشترک سازمان ملل متحد در زمینه /بیز است.^{۶۹} برنامه‌ریزی کشوری برنامه توسعه ملل متحد به معنای برنامه‌ریزی کمک‌های فنی در سطح کشوری است. برنامه کشوری به‌عنوان ابزاری برای نیل به معقول‌ترین و مؤثرترین استفاده از منابع در دسترس برنامه توسعه ملل متحد برای فعالیت‌های به‌منظور حداکثر تأثیرگذاری بر توسعه اقتصادی- اجتماعی کشورهای در حال توسعه در نظر گرفته شده است.^{۷۰} منابع برنامه توسعه ملل متحد طبق یک فرمول مورد توافق و بین‌المللی، بر مبنای نیاز کشورها تخصیص می‌یابد. رقم شاخص برنامه‌ریزی یا رقم تخصیصی برنامه کشوری^{۷۱} رقمی است که برای فعالیت‌های برنامه در طول یک دوره پنج‌ساله در اختیار یک کشور قرار می‌گیرد.^{۷۲} برنامه توسعه ملل متحد، هماهنگ‌کننده طرح‌ها با صندوق حمایت از کودکان ملل متحد،^{۷۳} برنامه جهانی غذا،^{۷۴} سازمان بهداشت جهانی^{۷۵} و اکثر سازمان‌های غیردولتی است.^{۷۶} برنامه توسعه ملل متحد، نقش مرکزی را در فعالیت مشترک مؤسسات نظام ملل متحد ایفا می‌کند. بیشتر طرح‌هایی که بخشی از هزینه آن‌ها را برنامه توسعه ملل متحد تأمین می‌کند، از سوی مؤسسات موجود در نظام ملل متحد از جمله *فائو*، سازمان بین‌المللی کار، یونسکو، یونیدو، بانک ترمیم و توسعه، *انکتاد* و انرژی اتمی به اجرا در می‌آید. مؤسسات تخصصی مورد اشاره، مؤسسات اجرایی برنامه توسعه ملل متحد شناخته می‌شوند. نقش سازمان‌های نظام ملل متحد در اجرای برنامه‌های کشوری و بین‌کشوری، نقش یک شریک تحت رهبری برنامه توسعه ملل متحد در تلاش مشترک کل نظام ملل متحد است.^{۷۷}

68. UNTFEM

۶۹. ایثاری کسمایی؛ همان، صص ۱۵۱-۱۴۷.

۷۰. مصفا، شایگان؛ همان، صص ۴۶۹-۴۶۸.

71. Indicative Planning Figure (IPF)

۷۲. قائم مقامی، عصمت؛ «توزیع منابع برنامه عمران ملل متحد»، *گزیده مسائل اقتصادی، اجتماعی*، ش ۱۲۲، ۱۳۷۰، ص ۴۳.

73. UNICEF

74. WEP

75. WHO

۷۶. پیس، کلی - کیت اس؛ *سازمان‌های بین‌المللی*، ترجمه: حسین شریفی طراز کوهی، میزان، ۱۳۸۴، ص ۳۳۳.

۷۷. مصفا، شایگان؛ همان، صص ۴۷۴-۴۷۳.

۳. اولویت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران

رهبران جهان در سپتامبر سال ۲۰۰۰ در اجلاس هزاره ملل متحد برای تحقق مجموعه‌ای از هدف‌ها در زمینه مبارزه با فقر، گرسنگی، بیماری، بی‌سوادی، نابودی محیط‌زیست در فاصله زمانی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ به توافق رسیدند. این هدف‌ها که محور دستور کار جهانی قرار گرفته است، آرمان‌های توسعه هزاره نامیده شد.^{۷۸} فیلیپ آلستون، دستیابی به منابع لازم برای نیل به اهداف توسعه هزاره را به‌طور مستقیم با حق توسعه و حقوق بشر مرتبط می‌داند.^{۷۹} مطرح‌شدن آرمان‌های توسعه هزاره در سپتامبر ۲۰۰۰ نقطه عطفی در برنامه توسعه ملل متحد است.^{۸۰} برنامه توسعه ملل متحد، به‌عنوان شبکه جهانی توسعه ملل، تلاش‌های جهانی و ملی برای رسیدن به هدف‌های توسعه هزاره را هماهنگ می‌کند. پنج اولویت اساسی برنامه توسعه ملل متحد عبارت‌اند از: کمک به کشورها در زمینه دستیابی به آرمان‌های توسعه هزاره و کاهش فقر انسانی، توسعه و تحکیم حکومت‌مداری خوب و حقوق بشر، حفظ پایدار محیط‌زیست و استفاده بهینه از منابع انرژی برای توسعه پایدار، تقویت ظرفیت‌های ملی در پیشگیری از بحران‌ها و بلایا و بازسازی، پیشگیری از گسترش/بیدز به‌عنوان چالشی در مقابل توسعه.

۳-۱. کاهش فقر

برنامه توسعه ملل متحد، نمونه‌های موفق و جهانی برنامه‌های فقرزدایی را معرفی می‌کند و در تدوین برنامه‌های راهبردی ملی کاهش فقر، به دولت یاری می‌رساند.^{۸۱} همچنین به کشورهای درحال توسعه کمک می‌کند تا راهبردهایی برای مقابله با فقر داشته باشند. برای این منظور، به آن‌ها در زمینه دستیابی به فرصت‌های اقتصادی و منابع و پیوستن آن‌ها به خط‌مشی و اهداف کشورهای پیشرفته درمورد برنامه‌های مبارزه با فقر، کمک می‌کند. این سازمان، فعالیت‌هایی را نیز در سطح کلان درمورد اصلاحات تجاری، تشویق به سرمایه‌گذاری خارجی و معافیت از مالیات با این هدف که افراد فقیر از برنامه‌های جهانی شدن نفع ببرند، انجام می‌دهد و در سطح جهانی، از پروژه‌های مربوط به توسعه، ارتقای نقش زنان در پیشرفت و آبادانی کشور، ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد، همکاری بین دولت‌ها و وام‌های خارجی حمایت و در این راستا، با رهبران و دولت‌های محلی همکاری می‌کند تا فرصت‌هایی را برای توانمندشدن افراد در زمینه ایجاد

78. www.unic.ir.org, 2013, p. 6.

79. Alston, Philip, Ships Passing in the Night: The Current State of the Human Rights and Development Seen through the Lens of the Millennium Goals *Human Rights Quarterly*, vol. 27, No. 3, Johns Hopkins University Press, (2005), pp. 75-829, p. 777.

۸۰. حاج احمدی؛ همان.

81. www.unic.ir.org, 2013, p. 6.

شغل و بهبود وضعیت اقتصادی فراهم آورد.^{۸۲} از میزان اعتبار ۲۳۵ میلیون دلاری که برنامه توسعه ملل متحد برای برنامه پنج‌ساله در ایران در طول سال ۲۰۱۲ تا آخر سال ۲۰۱۶ در نظر گرفته، برای هر کدام از دو محور کاهش اثرات بلاهای طبیعی و کمک به فقرزدایی، پنج میلیون دلار اختصاص داده شده است.^{۸۳} در این راستا، این برنامه پس از اجرای موفقیت‌آمیز یک پروژه آزمایشی فقرزدایی در ناحیه‌ای در استان سیستان و بلوچستان با هدف ایجاد اشتغال و کاهش فقر با تقویت نهادهای محلی به‌ویژه زنان و ارائه آموزش حرفه‌ای و توانمندسازی آنان با استفاده از روش‌های اعتبارات خرد و صندوق‌های وام خودگردان، به تدوین برنامه‌ای با نام «توسعه منطقه‌محور» پرداخته است و از اجرای پروژه مزبور در مقیاسی وسیع‌تر در چندین استان محروم دیگر نیز حمایت خواهد نمود.^{۸۴} برنامه توسعه ملل متحد در ایران، «برنامه توسعه ناحیه‌مدار»^{۸۵} را به‌عنوان برنامه پایدار کاهش فقر ارائه کرده است. هدف این اقدام، حمایت از این فرایند با استفاده از معرفی رهیافت مشارکتی یکپارچه و جامعه‌مدار به‌عنوان روشی برای کاهش فقر، توسعه اقتصادی، حفاظت محیط‌زیست و ایجاد اشتغال در مناطق و استان‌های کشور است. برنامه توسعه ناحیه‌مدار، یک برنامه مشترک با مشارکت برنامه توسعه سازمان ملل متحد و دولت ایران برای کاهش فقر و توسعه پایدار در چند استان کشور است. این استان‌ها عبارت‌اند از: فارس، کهگیلویه و بویراحمد، کرمان، کرمانشاه، خراسان، سیستان و بلوچستان و یزد. فرض اصلی این برنامه و برنامه‌های توسعه پنج‌ساله این است که مقامات کشور، مناطق و استان‌ها در ضمن تمایل به پیشینه‌سازی توسعه اقتصادی، متعهد به کاهش فقر و توسعه پایدار، هدایت منابع به مناطق محروم و علاقه‌مند به کاهش آسیب‌پذیری گروه‌های فقیر در فراگرد اصلاحات ساختاری و گذار اقتصادی هستند و در این راستا فرایند نهادینه‌سازی تمرکززدایی و توسعه محلی را دنبال می‌کنند. توسعه ناحیه‌محور برای تحقق این اهداف، از بهترین تجربه‌های عملی برای افزایش مشارکت محلی، درآمدزایی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ارتقای برابری، بهبود اثربخشی، حفاظت محیط‌زیست، همکاری پایدار در استفاده از آب و خاک و توانمندسازی توده مردم برای مدیریت توسعه در پاسخ به نیازهای متغیر استفاده می‌کند. این برنامه همچنین فعالیت‌ها را با چارچوب‌های مدیریتی و برنامه‌ریزی در سطوح ملی و استانی پیوند می‌دهد.^{۸۶} رویکرد برنامه توسعه ملل متحد، رویکرد فقرزدایی از طریق بسیج اجتماعی و اعتبارات خرد است. اصل بنیادین

۸۲. حاج احمدی؛ همان.

83. www.khabaronline.ir, 2013.

84. www.unic.ir.org, 2013, p. 6.

85. Area Based Development (ABD)

۸۶. ماهاندورا دو، عرب مازار؛ اقتصاد کلان و کاهش فقر در ایران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و برنامه عمران ملل متحد، ۱۳۸۴، ص ۱۸۴.

بسیج اجتماعی این است که فقرا باید خود راه‌حل مشکلات ناشی از فقرشان را شناسایی و آن را به کار گیرند. مدل بسیج اجتماعی قبل از هر چیز به سازماندهی و توسعه سازمانی فقرا، تأمین مالی و توسعه مهارت‌های آنان اهمیت می‌دهد. بسیج اجتماعی که در مفهوم وسیع‌تر به معنای سازماندهی افرادی که در اجتماع همانندی زندگی می‌کنند بر مبنای اهداف ویژه است، فرایندی پویا و مشارکتی بوده و توانمندسازی افراد به‌ویژه فقرا را به‌منظور ارتقای اجتماعی- فرهنگی سیاسی و اقتصادی آنان در یک شیوه پایدار در نظر دارد. قابل ذکر است که در بسیاری از تلاش‌های گذشته جهت مبارزه با فقر، افراد فقیر به‌عنوان هدف مدنظر بودند و به آنان به‌عنوان تصمیم‌گیرندگان یا عاملانی که در صورت داشتن انگیزه و مهارت‌های مناسب بتوانند به بهبود اوضاع خود کمک کنند، نگرسته نمی‌شد. اما رهیافت بسیج اجتماعی معتقد است تنها راه غلبه بر مشکلات آن‌ها شرکت مستقیم ایشان در تدوین سیاست‌های اجتماعی، پیشبرد طرح‌ها، اجرای آن‌ها در سطح جامعه و تقسیم منابع حاصل از آن‌ها است. این رهیافت دارای هدف دوگانه ارتقای میزان رشد و برابری و درعین حال تضمین توسعه فرایندهای دموکراتیک در میان توده‌های مردم است. بنابراین طبق این رهیافت در برنامه‌های فقرزدایی، فقرا به‌عنوان یکی از شرکای اصلی باید عامل فقرزدایی باشند نه اینکه صرفاً خدمات دریافت کنند. برای کاهش فقر، فقرا باید توانمند شوند تا از فقر خود بکاهند و به این دلیل نیاز به ابزارهایی دارند که خودشان فقر را کاهش دهند.^{۸۷} دکتر محمدعلی فرزین، مدیرگروه رشد و توسعه فراگیر برنامه توسعه ملل متحد، در این زمینه بیان می‌دارد: «برنامه توسعه ملل متحد، الگوی فقرزدایی را به کشورها معرفی می‌کند. الگوی بسیج اجتماعی در سال ۱۹۹۹ میلادی به‌عنوان الگوی کارآمد برای فقرزدایی مطرح شد و در کشورهای مِثل پاکستان، بنگلادش، نپال، تانزانیا و مکزیک به‌صورت گسترده پیاده و در سال ۱۳۷۹ در ایران معرفی شد. الگوی بسیج اجتماعی برای اولین بار به‌عنوان تکنیک فقرزدایی در سیستان و بلوچستان و سپس در حبله‌رود و پروژه منارید، کرمان، بوم و لرستان به اجرا درآمد و موفق‌ترین آن، پروژه ترسیب کربن در خراسان جنوبی بوده است. در سال ۱۳۷۹ این الگو با رهبری برنامه توسعه ملل متحد در شیرآباد زاهدان شروع به کار کرد. در این منطقه ۴۰۰ خانوار که یک‌پنجم زنان آن سرپرست خانوار بودند، زندگی می‌کردند. در این منطقه با هزینه کمتر از ۱۵۰ هزار دلار به نتیجه‌های خیلی خوبی دست پیدا کردیم که باعث شد این تکنیک را گسترش داده و در همه پروژه‌های برنامه توسعه ملل متحد، مثل پروژه‌های محیط‌زیستی، فقرزدایی، بهداشت، توسعه جوامع محلی و توانمندسازی به کار گیریم. اما نتایج عملکردهای برنامه توسعه

۸۷. امینی، مصطفی؛ رویکرد توسعه اجتماعی به فقر و فقرزدایی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران، ۱۳۹۱. قابل دسترسی در سایت:

ملل متحد را نباید مستقل از دولت ارزیابی نماییم، چون دولت است که باید این الگو را در قالب برنامه‌های توسعه پنج‌ساله اجرایی نماید. هدف برنامه توسعه ملل متحد نیز حمایت از این برنامه‌ها است. اینکه با کدام شاخص، عملکرد فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد را ارزیابی کنیم مهم است، برای مثال چند درصد کاهش فقر نمی‌تواند نتایج کار برنامه توسعه ملل متحد را ارزیابی نماید چون این امر مربوط به دولت است. شاخص و معیار اصلی این ارزیابی، همان الگوی فقرزدایی است که معرفی کرده و گسترش داده‌ایم. از آنجاکه فناوری برنامه توسعه ملل متحد مردمی است، پس حق‌محور است. ما فناوری تبعیض‌آمیز معرفی نمی‌کنیم بلکه فناوری و راهکارهایی را ارائه می‌دهیم که عموم مردم به‌خصوص گروه‌های محروم بتوانند از آن استفاده نمایند و درآمد بالا پیدا کنند، توانمند شوند و بتوانند وارد چرخه توسعه شوند. این همان فناوری حق توسعه است زیرا هدف حق توسعه به‌نوعی، هم توانمند کردن و هم محرومیت‌زدایی است.^{۸۸}

۲-۳. مدیریت بحران و کاهش بلایای طبیعی

با توجه به موقعیت ایران به‌عنوان یکی از مناطق زلزله‌خیز جهان، مدیریت بحران بلایای طبیعی از اولویت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران است.^{۸۹} برنامه توسعه ملل متحد، همکاری نزدیکی با دولت ایران در زمینه تقویت توان و ظرفیت ملی در پیشگیری و مدیریت بلایا و سوانح طبیعی نظیر سیل، زلزله و اثرات مخرب آن بر توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور دارد.^{۹۰} برنامه توسعه ملل متحد، به‌عنوان بخشی از برنامه بلندمدت خود، مدیریت خطر بلایای طبیعی را در قالب یک حوزه کاری اولویت‌دار در برنامه کشوری (۲۰۰۵ تا ۲۰۰۹) و همچنین (۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶) در ایران گنجانده است. این برنامه از سه بخش اصلی تشکیل شده است: راه‌اندازی یک خروجی اطلاعات برای تسهیل دسترسی به اطلاعات مربوط به مدیریت خطر بلایا، تهیه برنامه ملی کاهش خطر زلزله شهری و طرح ایجاد شبکه دانش در خصوص مدیریت خطر بلایا در سطح منطقه‌ای. پس از وقوع زمین‌لرزه سال ۱۳۸۲ در شهر بم، سازمان ملل متحد به برآورد نیازها پرداخت و برای رسیدگی به نیازهای فوری مردم آسیب‌دیده و همچنین تسهیل در گذار از مرحله امدادرسانی فوری به مرحله احیا و بازسازی در میان‌مدت و بلندمدت، اقدام به اعلام درخواست کمک فوری در سطح بین‌المللی نمود. در این خصوص، برنامه توسعه ملل متحد متعهد شد که نه‌تنها در زمینه امدادرسانی کوتاه‌مدت بلکه در عملیات بلندمدت بازسازی، احیا و کاهش خطر بلایا در بم، از دولت حمایت کند. در این راستا، برنامه توسعه ملل متحد «طرح توسعه ناحیه‌مدار»

۸۸. سیفی، حافظه؛ مصاحبه با محمدعلی فرزین، مدیر گروه فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد در ایران، ۱۳۹۲.

89. Country Programme Action Plan Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme (2012-2016), p. 5. available at: <http://www.undp.org>

90. www.unic.ir.org, 2013.

را برای پرداختن به ابعاد این مشکل که به توسعه انسانی پایدار مرتبط است آغاز نمود. برنامه توسعه ملل متحد مبلغ ۱۸۶,۰۰۰ دلار از محل منابع مالی اصلی خود را به اجرای این پروژه اختصاص داد. از این مبلغ، حدود ۵۰,۰۰۰ دلار به تسهیلات محیطزیست جهانی/ برنامه کمک‌های کوچک^{۹۱} برای ایجاد سازمان‌های مبتنی بر جامعه و صندوق‌های بر گردش جامعه اختصاص یافت.^{۹۲} همچنین بین ایران و برنامه توسعه ملل متحد، همکاری ثمربخشی در زمینه مدیریت بلایا پس از زلزله ۱۹۹۰ منجیل در امر نقشه‌کشی از مناطق در معرض خطر زلزله به‌وجود آمد. این همکاری طی سال‌ها به‌تدریج از طریق اجرای چند برنامه برای تقویت ظرفیت‌های ملی در زمینه آمادگی و کاهش خطر بلایا گسترش یافت. برنامه توسعه ملل متحد از تلاش‌ها برای احیای شهرهای بم، زرنند و لرستان پس از زلزله نیز به‌شدت حمایت کرد.^{۹۳} در این برنامه تلاش شد در راستای راهنمای برنامه ملی^{۹۴} از توانمندی‌های برنامه توسعه ملل متحد در مواردی مانند پشتیبانی‌های فنی و برنامه‌ای لازم در طراحی برنامه، خرید اقلام موردنیاز، استخدام تعدادی از کارشناسان ملی و بین‌المللی بهره گرفته شود.^{۹۵} نیازسنجی آموزشی زنان و نگاه جامع به نیازهای زنان به‌منظور کاهش خطرپذیری زمین‌لرزه در دو شهر کرمان و گرگان به‌صورت نمونه انجام گرفت. هدایت و راهبری، یک نیازسنجی سریع از گروه‌های آسیب‌پذیر، به‌ویژه زنان از جمله اهداف این فعالیت بود. این نیازسنجی در راستای افزایش آگاهی مدیران بحران شهری جهت ارائه مدیریت مؤثر و کارآمد در هنگام وقوع بحران صورت پذیرفت و اقدامات آماده‌سازی و کاهش آسیب‌پذیری گروه زنان در هنگام وقوع بحران در دستور کار قرار گرفت.^{۹۶} متعاقباً برنامه توسعه ملل متحد و ایران، یک برنامه مشترک ملی پنج‌ساله مدیریت خطرپذیری بلایا از ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۱ را تدوین کردند.^{۹۷} طی سالیان گذشته با ایجاد تغییرات ساختاری در روند مدیریت بحران کشور، اقدامات مختلفی برای پیشگیری و کاهش اثرات و همچنین بازسازی و مقابله صورت

91. SGP/GEF

۹۲. «کارگاه آموزشی مدیریت بحران جامعه‌محور»، ارزیابی مخاطره، آسیب‌پذیری و ظرفیت، دفتر اجتماعات سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۸، صص ۲-۳.

93. *ibid* [89].

94. NEX

۹۵. گزارش سه ماه دوم سال، ارتقای ظرفیت‌های مدیریت مخاطرات بلایای طبیعی در ایران، برنامه توسعه ملل متحد/ معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی، ۲۰۰۸، ص ۲. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.spac.ir>

۹۶. برنامه مشترک پنج‌ساله دولت جمهوری اسلامی ایران و برنامه توسعه ملل متحد، ارتقای ظرفیت‌های مدیریت مخاطرات بلایای طبیعی در ایران، چارچوب فعالیت‌های نیازسنجی آموزشی زنان و نگاه جامع به نیازهای زنان در مدیریت خطر سوانح. صص ۲-۳. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.undp.org.ir>

97. *ibid* [89].

پذیرفته است. در این میان، دیدگاه «مدیریت بحران جامعه‌محور» و شریک‌نمودن تمامی ارکان جامعه در رویارویی با سوانح، این امکان را فراهم می‌سازد تا نیروهای بالقوه موجود در جامعه با مشارکت یکدیگر از خسارات جانی و مالی ناشی از سوانح، به‌میزان قابل ملاحظه‌ای بکاهند.^{۹۸} در این راستا با همکاری برنامه توسعه ملل متحد و دفتر هماهنگی امور انسان‌دوستانه سازمان ملل متحد در تهران و مؤسسه همیاران غذا (غیردولتی ایران)، کارگاه آموزشی «مدیریت بحران جامعه‌محور» ارزیابی مخاطره، آسیب‌پذیری و ظرفیت در سال ۱۳۸۶ برگزار شد. در این کارگاه آموزشی مباحثی در رابطه با بررسی مفهوم جنسیت در حوادث و سوانح، فقرزدایی و توسعه با محوریت خانواده درباره اجرای برنامه‌های بازتوانی و بهبود معیشت آسیب‌دیدگان پس از سوانح، توان‌افزایی و توسعه ظرفیت سازمان‌های غیردولتی در حوزه مدیریت بحران جامعه‌محور، آشنایی با اقدامات و نتایج حاصله توسط آژانس توسعه و همکاری سوئیس در شهر استانبول و برنامه پیش رو برای تهران، مطرح شد.^{۹۹} سند پروژه‌ای میان جمهوری اسلامی ایران و برنامه توسعه ملل متحد با موضوع تقویت کاهش خطرپذیری بلایا در ایران در مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۱۵ امضا شد. تاریخ اجرای این سند پروژه، از ژانویه ۲۰۱۳ تا دسامبر ۲۰۱۶ است. سازمان‌های طرف همکاری در اجرای این برنامه تحت هدایت سازمان مدیریت بحران و طرف‌های همکار که شامل معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور،^{۱۰۰} مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی،^{۱۰۱} سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران^{۱۰۲} و جمعیت هلال احمر می‌شوند، در راستای اهداف مذکور حرکت خواهند کرد. این همکاری را می‌توان در راستای برنامه پنجم توسعه ملی ایران ملاحظه کرد که به مسئله مدیریت و کاهش خطرپذیری بلایا در چند زمینه، از جمله افزایش پاسخ‌گویی و آمادگی در برابر بلایا، ارتقای ضابطه‌ها و مقررات ساختمان‌سازی و تدابیر پیشگیری از زلزله، بهبود ایمنی در مناطق مسکونی روستایی و در اقدام اساسی دیگری، اختصاص ۲ درصد بودجه ملی سالانه به مدیریت و کاهش خطرپذیری بلایا، رسیدگی و توجه کرده است.^{۱۰۳} هدف همکاری جامع پنج‌ساله (۲۰۱۲-۲۰۱۶) بین دولت ایران و برنامه توسعه ملل متحد در زمینه بلایای طبیعی، هشدار سریع، آموزش و دستیابی به فناوری مربوط به بلایای

۹۸. «کارگاه آموزشی مدیریت بحران جامعه‌محور»، همان، ص ۱.

۹۹. «کارگاه آموزشی مدیریت بحران جامعه‌محور»، همان، صص ۹-۱.

100. Strategic Planning and Supervision

101. Building and Housing Research Center

102. Tehran Disaster Mitigation and Management Organization

۱۰۳. حاج احمدی؛ همان، ص ۸.

طبیعی، بالا بردن سطح آگاهی تصمیم‌گیرندگان و مردم است.^{۱۰۴}

۳-۳. مبارزه با بیماری‌های واگیردار ایدز، سل و مالاریا

برنامه توسعه ملل متحد، به معضل گسترش *ایدز* و ویروس آن به‌عنوان چالشی در مقابل دستاوردهای توسعه می‌نگرد و مقابله با آن را به‌عنوان یکی از اهداف توسعه هزاره در دستور کار خود قرار داده و در این راستا همکاری تنگاتنگی با «صندوق جهانی مبارزه با *ایدز*، *مالاریا* و *سل*» داشته و تلاش نموده است مبارزه با گسترش این بیماری‌ها در برنامه‌های توسعه ملی از اولویت برخوردار شود. همچنین با ایجاد مشارکت بین دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی، واکنشی مؤثر را برای مقابله با این بیماری‌ها که نمایانگر چالش‌های توسعه‌ای هستند برانگیزد.^{۱۰۵} در این راستا کتاب راهنمای پیشگیری از *هیپاتیت* و *ایدز* با حمایت مالی صندوق جهانی مبارزه با *ایدز*، *سل* و *مالاریا* به سفارش دفتر برنامه توسعه ملل متحد و وزارت بهداشت در ایران منتشر شده است.^{۱۰۶} برای محور ارتقای بهداشت و سلامت عمومی، ۳۹ درصد یعنی ۹۲ میلیون دلار از طرف برنامه توسعه ملل متحد در نظر گرفته شده است که این بودجه بیشتر برای برنامه‌های مبارزه با ویروس *ایدز* و *مالاریا* است.^{۱۰۷} صندوق جهانی^{۱۰۸} در سال ۲۰۰۲ به‌عنوان یکی از منابع اصلی تأمین مالی برای مبارزه با بیماری‌های واگیردار یعنی *ایدز*، *سل* و *مالاریا* به‌عنوان مخرب‌ترین بیماری‌های جهان برای کمک به مناطقی که بیشترین نیاز را دارند، ایجاد شد. پروژه‌های *گلوبال فاند* یا همان صندوق جهانی در ایران، شرکای متعددی از جمله وزارتخانه‌ها، سازمان‌های غیردولتی، بخش خصوصی و سازمان‌های بین‌المللی دارد. برنامه توسعه ملل متحد در ایران، گیرنده یا دریافت‌کننده اصلی^{۱۰۹} هزینه‌های صندوق جهانی برای اجرای پروژه‌های مبارزه با این بیماری‌هاست.^{۱۱۰} گیرنده‌های فرعی^{۱۱۱} عبارت‌اند از: وزارت بهداشت و درمان و مرکز مدیریت بیماری‌ها،^{۱۱۲} سازمان زندان‌های کشور، سازمان بهداشت جهانی و وزارت آموزش و پرورش که

104. Country Programme for the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme (2005-2009), op.cit, p. 3.

105. www.unic.ir.org, 2013.

۱۰۶. حکیم‌زاده، کامران؛ *راهنمای پیشگیری از هیپاتیت و ایدز*، چاپ سوم، انتشارات وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی و دفتر برنامه عمران ملل متحد، ۱۳۸۷، ص ۱.

107. www.khabaronline.ir, 2013.

108. Global Fund

109. Principle Recipient (PR)

110. Health and Development, UNDP-Global Fund Partnership (2012), available at: <http://www.undp.org.ir>

111. Sub Recipient (SR)

112. Center for Disease Control (CDC)

به‌عنوان شرکای پروژه با برنامه توسعه ملل متحد و صندوق جهانی کار می‌کنند. این شرکا نیز با دانشگاه‌های علوم پزشکی در استان‌های هدف کار می‌کنند. پروژه مبارزه با سل در هفت استان و پروژه مالاریا در سه استان در حال اجراست. فعالیت پروژه‌های /ایدز/ اچ‌آی‌وی تا نیمه ۲۰۱۵ ادامه خواهد داشت، برنامه مالاریا در ۲۰۱۶ و پروژه سل در سال ۲۰۱۴ تمام خواهد شد. درمورد پروژه‌های بیماری سل و مالاریا امکان تمديد با صندوق جهانی وجود ندارد چون بار این دو بیماری در ایران رو به پایین است.^{۱۱۳} برنامه توسعه ملل متحد به دو طریق در زمینه مبارزه با این بیماری‌ها فعالیت دارد:^{۱۱۴} ارائه برنامه کاری^{۱۱۵} و خرید کالا.^{۱۱۶}

برنامه توسعه سازمان ملل متحد، نقش مهمی در حمایت از دسترسی دولت به کمک‌هزینه^{۱۱۷} برای مبارزه با /ایدز، سل و مالاریا داشته است. از سال ۲۰۰۵ تا کنون، برنامه توسعه سازمان ملل متحد بیش از ۴۵ میلیون دلار کمک کرده و خواستار تسریع در پاسخ ملی به مسئله /ایدز است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که /ایدز میان معتادان تزریقی که منبع اصلی انتقال /ایدز در کشور هستند کاهش داشته است. مبارزه با سل نیز موفق عمل کرده، چرا که میزان شیوع به این بیماری را طی دو سال ۵ درصد کاهش داده است.^{۱۱۸} در برنامه کشوری برنامه توسعه ملل متحد در ایران (۲۰۰۹-۲۰۰۵) ۲۵۰ هزار دلار در راستای اجرایی‌شدن برنامه‌هایی برای بالابردن سطح آگاهی از بیماری /اچ‌آی‌وی/ /ایدز و پیشگیری از آن و افزایش ظرفیت‌های نهادی ملی هزینه شد که از این مبلغ، بیشترین مقدار یعنی ۱۲۵ هزار دلار برای افراد مبتلا به /ایدز صرف شد.^{۱۱۹} به گفته دکتر محمدمهدی گویا، مدیرکل مرکز کنترل بیماری‌های واگیردار، نتایج همکاری با صندوق جهانی و برنامه توسعه ملل متحد در قالب پروژه‌ها بسیار درخشان بوده است. برخی از این دستاوردها عبارت‌اند از: تجهیز آزمایشگاه‌ها به ۳۰ میکروسکوپ جدید در استان‌های هدف، معالجه ۱۰۰ درصد بیماران مبتلا به مالاریا در کرمان، هرمزگان و سیستان و بلوچستان، کاهش ۷۳ درصدی بیماری مالاریا بین سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰،^{۱۲۰} خرید کالاهای تخصصی، وسایل نقلیه برای فعالیت‌های پایش و ارزیابی، تسهیل مشارکت جامعه و یکپارچگی بین بخش‌های

۱۱۳. سیفی، حافظه؛ مصاحبه با فردوسی، مدیر گروه بهداشت برنامه توسعه ملل متحد در ایران، ۱۳۹۲.

۱۱۴. سیفی، حافظه؛ مصاحبه با حمیده ناصح، هماهنگ‌کننده پروژه سل برنامه صندوق جهانی مبارزه با /ایدز، سل و مالاریا، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۲.

115. Programming Unit

116. Procurement

117. GFATM

118. *ibid* [89].

119. UNDP Country Programme for the Islamic Republic of Iran (2005-2009), p. 7, available at: <http://www.undp.org>.

120. T. Kummer, Together for Health: The Islamic Republic of Iran Global Fund & Undp, pp. 40-41, Available at: <http://www.undp.ir.org>. (2012).

دولتی و خصوصی، حمایت از آموزش و پرورش درمورد آگاه‌سازی در رابطه با بیماری/ایز، آموزش بیش از ۳۰۰,۰۰۰ معلم و بیش از ۱,۰۰۰,۰۰۰ دانش آموز درمورد آگاهی از بیماری/ایز و راه‌های پیشگیری از آن، بالابردن آگاهی از طریق مشارکت رسانه ملی به‌وسیله تهیه و تولید ۱۰ آگهی تلویزیونی، ۱۰ مستند کوتاه و ۸ انیمیشن، ...^{۱۲۱} در مجموع با توجه به برنامه‌ها و پروژه‌های اجرا شده یا درحال اجرا، پیشرفت‌های حاصله در جهت مبارزه با بیماری/ایز در ایران، روند روبه‌رشدی را نشان می‌دهد و اگر برنامه‌های در دست اجرا و در دست تهیه همچنان ادامه یابد، مبارزه با بیماری/ایز در ایران، آینده روشنی خواهد داشت.^{۱۲۲}

۴-۳. کمک به پایداری محیط‌زیست

تأثیر منفی تخریب محیط‌زیست بر کشورهای فقیر و توسعه‌نیافته و نیز کمبود یا عدم دسترسی این کشورها به مراکز و خدمات پاک‌سازی، برنامه توسعه ملل متحد را بر آن داشت تا به‌دنبال راهکارهای زیست‌محیطی بگردد و توانایی این کشورها را برای افزایش و توسعه حفاظت از محیط‌زیست، افزایش دهد.^{۱۲۳} آلودگی آب و خاک و هوا، تخریب پوشش گیاهی، خشک‌شدن یا کاهش آب رودخانه‌ها و دریاچه‌ها، آسیب‌زدن به تالاب‌ها، ادامه روند انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری، بیابان‌زایی و فرسایش خاک، تغییر آب‌وهوا و گرم‌شدن تدریجی زمین، ... بر سلامت و بهداشت افراد جامعه اثر منفی داشته و به گسترش بیماری‌ها می‌انجامد.^{۱۲۴} بیش از نیمی از اعتبار برنامه توسعه، به نگهداری از محیط‌زیست اختصاص دارد. ۵۷ درصد از کل بودجه به این سرفصل اختصاص یافته است که شامل ۱۳۵ میلیون دلار برای نگهداری از محیط‌زیست است.^{۱۲۵} طرح حفاظت از تالاب‌های ایران در قالب همکاری برنامه توسعه ملل متحد، صندوق تسهیلات محیط‌زیست^{۱۲۶} و دولت جمهوری اسلامی ایران تلاش کرده است تا «رویکرد زیست‌بومی» را به‌عنوان مبانی استقرار یک شیوه مدیریت جدید و جامع‌نگر برای تالاب‌های کشور معرفی کند. یکی از اصلی‌ترین اقدامات برای پایداری دستاوردهای طرح‌ها و پروژه‌ها، مستندسازی مناسب و انتقال بهینه دستاوردها و تجربیات به مخاطبان اجرایی است. این امر امکان انجام اقدامات آتی مشابه در زمینه‌های مرتبط را تسهیل می‌کند. رویکرد

121. *ibid.*, pp. 46-20.

122. محمدی‌الموتی، مسعود؛ «گزارش نهایی اسناد وضعیت موجود و تحلیل اولیه اهداف و شاخص‌های توسعه هزاره در جمهوری اسلامی ایران»، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، معاونت امور اجتماعی، ۱۳۸۴، ص ۲۹۴.

123. حاج احمدی؛ همان، ص ۳.

124. باقری محمودآبادی، علی؛ «کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل متحد»، ۱۳۹۱، ص ۵. قابل دسترسی در سایت: <http://www.haggostar.ir/showpost.aspx?id=2957/17/2013>.

125. www.khabaronline.ir, 2013.

126. GEF

مدیریت زیست‌بومی به‌عنوان یک تجربه موفق از رویکردهای جدید مدیریت محیط‌زیست به‌صورت گسترده در دنیا مطرح شد. بدیهی است که این رویکرد حفظ محیط‌زیست صرفاً وظیفه یک سازمان مستقل نیست بلکه حفاظت عملیاتی است که طی یک فرایند مشارکتی و با مرکزیت یک سازمان متولی و همکاری سایر سازمان‌های ذی‌ربط و با حضور و ایفای نقش مردم و به‌ویژه جوامع محلی محقق می‌شود. در ایران نیز بر اساس برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه کشور، سازمان محیط‌زیست به‌عنوان مرجع اصلی پیاده‌سازی مدیریت زیست‌بومی شناخته شده و در همین راستا برای تالاب‌های کشور، «طرح حفاظت از تالاب‌های ایران» توسط برنامه توسعه ملل متحد اجرا شده است. این پروژه در همکاری بین دولت ایران، برنامه توسعه ملل متحد و صندوق تسهیلات محیط‌زیست جهانی از سال ۲۰۰۵ و با هدف کاهش یا حذف دائمی تهدیدات و به‌طور کلی پایداری و بقای زیست‌بوم‌های تالابی ایران، فعالیت خود را در سه تالاب بااهمیت کشور به‌عنوان مراکز منتخب، اجرایی و تلاش کرده است تا تجربیات به‌دست‌آمده را در قالب معرفی یک سیستم مدیریتی و فراهم کردن سازوکارهایی قانونی برای اجرایی شدن آن به سایر تالاب‌های کشور گسترش دهد.^{۱۳۷} حرکت به سمت هرچه مشارکتی‌تر شدن فرایندها، نیازمند رعایت سه اصل شفافیت، تصمیم‌گیری مشارکتی و پاسخ‌گویی است. در این زمینه، شفافیت به معنای آگاه‌سازی ذی‌نفعان نسبت به مسائل مدیریت تالاب و فعالیت‌های اثرگذار بر آن است و تصمیم‌گیری مشارکتی بر دخالت‌دادن ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌ها و دخیل کردن کامل مردم در فرایند مدیریت تالاب‌ها با توجه به فعالیت‌های مذکور تمرکز دارد. همچنین پاسخ‌گویی به معنای تعیین و اجرای راهکارهایی برای به‌حد‌اقل رساندن اثرات نامطلوب فعالیت‌ها است.^{۱۳۸} پروژه مشارکتی بین‌المللی ترسیب کربن و بیابان‌زدایی نیز کار مشترک دولت ایران، برنامه توسعه ملل متحد و تسهیلات زیست‌محیطی جهانی است. در سال ۲۰۰۳، پروژه بین‌المللی ترسیب کربن در خصوص دشت حسین‌آباد غیناب شهرستان سربیشه واقع در استان خراسان جنوبی مطرح شد.^{۱۳۹} مرحله اول این پروژه در سال ۲۰۰۸ اجرا شد و مرحله دوم آن تا سال ۲۰۱۲ ادامه داشت. از دیدگاه کلی، اهداف عمده این پروژه در سه سطح جهانی با هدف سنجش میزان جذب کربن اتمسفری حاصل از فتوسنتز از طریق احیای مناطق

۱۳۷. سیاح مفصلی، اردشیر؛ «بسته‌انباری به‌کارگیری رویکرد زیست‌بومی در مدیریت جامع تالاب‌ها بر اساس دستاوردها و تجربیات»، ۱۳۸۸، صص ۱-۴. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.undp.org.ir>

۱۳۸. همان، ص ۱۲۲.

۱۳۹. فال‌سلیمان، محمود و بهاره چکشی؛ «پایش و مانیتورینگ اقتصادی و اجتماعی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن دشت حسین‌آباد غیناب سربیشه - خراسان جنوبی»، اداره‌کل منابع طبیعی و آب‌خیزداری خراسان جنوبی، ۱۳۸۹، صص ۲-۳. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.ircsp.net/fa/index.php?2009>

بیابانی‌شده، افزایش بهره‌وری اراضی مناطق خشک و بیابان‌زدایی به طریق احیای مراتع تخریب‌یافته و دستیابی به روشی برای مدیریت مشارکتی منابع و سطح محلی مشارکت مردم در احیای اراضی، بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی و کاهش فقر و بهبود شاخص توسعه انسانی طراحی شده است. مشارکت مردمی پایه محوری پروژه ترسیب کربن است.^{۱۳۰} مردان و زنان روستایی با فراگیری دوره‌های آموزشی در مراحل مختلف بذریکری، ایجاد نهالستان، کاشت و آبیاری درختان در عرصه احیای مراتع، مشارکت فعال داشتند. پروژه، همگام با این مسئله، همکاری‌های مختلفی را نیز با کمک مردم منطقه بنیان نهاد. در کنار سایر روش‌های مشارکتی معمول، اصلی‌ترین روشی که به‌عنوان سازوکار علمی، عملی، موفق و همگام با ساختار اجتماعی منطقه به‌منظور ظرفیت‌سازی و بسیج محلی مورد استفاده قرار گرفته است، تشکیل گروه‌های توسعه روستایی^{۱۳۱} و صندوق‌های اعتباری خرد^{۱۳۲} با هدف افزایش مشارکت روستاییان در فعالیتهای اجرایی و مالی پروژه است. به‌عبارت‌دیگر، پروژه ترسیب کربن به دنبال توسعه جامعه از طریق خودیاری و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی ساکنان محلی و دامداران و به دنبال آن، احیای مراتع تخریب‌یافته و اعمال مدیریت پایدار و به‌کارگیری شیوه‌های امرار معاش پایدار از طریق تمرکززدایی تصمیم‌گیری‌ها و کنترل سرمایه‌های مادی و طبیعی توسط خود مردم است.^{۱۳۳} مردان و زنان در قالب این گروه‌های توسعه، آموزش‌های لازم و مرتبط اعم از برنامه‌های بهداشت محیط، تنظیم خانواده و آموزش‌های متنوع شغلی را که منجر به افزایش بهره‌وری می‌شود فرا گرفتند. برای مصارف خانگی جامعه محلی، منابع جایگزین انرژی به کار گرفته شد تا نیاز به بوته‌کشی از مراتع برای تأمین سوخت و مصارف دیگر کاهش یابد. پس‌اندازهای کوچک مردم فقیر روستایی در صندوق‌های خرد اعتباری با کمک‌های وام‌های خرد مالی از سوی پروژه، منجر به ایجاد اشتغال‌های جنبی متفاوت شد تا به تدریج مشاغل جایگزین تدارک دیده شود. در پروژه مشارکتی ترسیب کربن بر مسئله فقرزدایی با محوریت افراد کم‌درآمد و فقیر و همچنین بر نقش زنان و توانمندسازی آن‌ها برای مداخله در امر تصمیم‌گیری و ایفای عملکردهای جدید اقتصادی و اجتماعی تأکید جدی شده است، به‌طوری‌که فعالیت‌های تولیدی از سوی این گروه گسترش قابل‌توجهی یافت و بازدیدهای متنوعی از کارگاه‌های تولیدی روستایی در سطح

۱۳۰. همان، صص ۷-۴.

131. VDG

۱۳۲. همان، ص ۸.

۱۳۳. حسن‌نژاد، مریم، محمدرضا کهنسال و محمد قربانی؛ «امکان‌سنجی سیاست‌های انگیزشی اجرایی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن ایران در راستای توانمندسازی جوامع محلی»، *نشریه اقتصاد و توسعه (علوم و صنایع کشاورزی)*، جلد ۲۴، ش ۳، ۱۳۸۹، ص ۳۲۵.

کشور برای آنان مهیا شد تا با توجه به علاقه‌مندی‌شان، آموزش‌های رسمی را دریافت و سپس کار جدیدی آغاز نمایند و خود به‌عنوان کارآفرین در منطقه فعالیت کنند.^{۱۳۴} دکتر مورالی نماینده سازمان ملل در ایران این طرح را یکی از موفق‌ترین پروژه‌های بیابان‌زدایی و اشتغال در جهان دانسته و معتقد است که این طرح با پیوند میان توسعه پایدار، محیط‌زیست، اشتغال‌زایی و مشارکت نزدیک مردمی منجر به درآمدزایی و رشد فراگیر اقتصادی شد. او اجرای طرح ترسیب کربن را از عوامل توسعه مناطق محروم می‌داند. با وجه به اجرای موفق طرح، تا پایان سال ۱۳۹۱ مبلغ ۲۵۰ هزار دلار به این پروژه اختصاص یافت.^{۱۳۵} یکی از تجربیات کلیدی برنامه توسعه ملل متحد در ایران، ضرورت ترکیب عملکرد در سه سطح است که البته این مهم در گرو موفقیت تحولاتی است که باید در سطوح روستایی، استانی و ملی انجام پذیرد. از این‌رو فعالیت‌های برنامه توسعه ملل متحد در ایران اخیراً بر مبنای رویکرد منطقه‌ای اتخاذ شده است. در این رویکرد، می‌توان مشاهده نمود که در حوزه‌های تحقیقاتی طرح‌ها، طرح‌ریزی‌ها بر مبنای مشارکت همگانی و بهبود شرایط با توجه به کاهش فقر در سطح محلی انجام گرفته است.^{۱۳۶}

نتیجه

یکی از موانع اصلی توسعه کشورها عدم برخورداری از برنامه جامع برای پنج محور بهداشت و سلامت، محیط‌زیست، کاهش فقر، مواد مخدر و مدیریت بحران است که برنامه‌ریزی توأم با مشارکت‌های بین‌المللی از عوامل موفقیت در این محورهاست. برنامه توسعه سازمان ملل متحد به‌عنوان یک عامل تسهیل‌کننده در زمینه انتقال دانش و تجربه در میان کشورهای درحال توسعه عمل می‌نماید. هزینه‌های پرداختی برنامه توسعه ملل متحد در ایران بر تأمین تخصص فنی در زمینه‌ها و پروژه‌هایی متمرکز شده که دستیابی مستقیم به خدمات حاصل از آن‌ها از طریق به‌کارگیری سرمایه ملی عملی نبوده است. دیگر زمینه فعالیت برنامه توسعه، تأمین کمک‌های فنی در زمینه فناوری پیشرفته است که در آن، امکان دستیابی به توافق‌های دوجانبه کمتر است. در عین حال هشتمین هدف توسعه هزاره، مشارکت جهانی برای توسعه است که شالوده هفت هدف نخست است. با در نظر گرفتن وفاق عام کنونی در مورد اهداف توسعه هزاره، نهادهای

۱۳۴. فال سلیمان و چکشی؛ همان، ص ۹.

۱۳۵. «اختصاص ۲۵۰ هزار دلار به پروژه ترسیب سربیشه»، شماره انتشار: ۱۸۳۰۱، ۱۳۹۱. قابل دسترسی در سایت:

<http://www.khorasannews.com,7/25/2013>.

۱۳۶. سند پروژه حفاظت از تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی، دولت جمهوری اسلامی ایران / برنامه توسعه

ملل متحد / تسهیلات جهانی محیط‌زیست، ۱۳۹۱، ص ۵۹. قابل دسترسی در سایت:

http://www.doe.ir/portal/file/show_file.aspx?

ذی‌ربط سازمان ملل متحد، مطالعات متعددی را درمورد سودمندی چارچوب حق توسعه برای حصول اهداف توسعه هزاره و بالعکس، یعنی چگونگی مساعدت اهداف توسعه هزاره به تحقق حقوق بشر، از جمله حق توسعه، ترتیب داده‌اند. دستیابی به منابع لازم برای نیل به اهداف توسعه هزاره به‌طور مستقیم با حق توسعه و حقوق بشر مرتبط است. برنامه توسعه ملل متحد، ابتکار گسترده‌ای در زمینه تحقق آرمان‌های توسعه هزاره در ایران بر عهده گرفت تا این اهداف را در برنامه‌های ملی کشور ادغام کند، روش‌های موفقیت‌آمیز متکی بر جامعه را با شرایط داخلی تطبیق دهد، فرایند گزارش‌دادن آرمان‌های توسعه هزاره را نهادینه سازد و کشور را در دستیابی به هدف‌های فوق‌یاری رساند. برخی از عوامل، مثل بلایای طبیعی از قبیل سیل و زلزله، فقدان حکومت دموکراتیک و بیماری‌ها در برخی موارد مانع از توسعه کشورها شده یا آن را متوقف نموده است. برنامه توسعه ملل متحد با ارائه الگوها و برنامه‌های آموزشی و کمک‌های فنی در کاهش شدت اثر مسائلی که به‌صورت متغیرهای ناخواسته وارد روند توسعه می‌شود و کشورهای بدون آمادگی را دچار آسیب می‌کند، نقش اساسی دارد. در فرایند توسعه مبتنی بر حقوق بشر، صرفاً نتایج حاصله اهمیت ندارد بلکه نحوه حصول نتایج نیز به همان اندازه دارای اهمیت است. این امر در فرایند عملکرد برنامه توسعه ملل متحد قابل مشاهده است. فناوری و راهکارهایی که برنامه توسعه ملل متحد ارائه کرده، برای عموم مردم، مخصوصاً گروه‌های آسیب‌پذیر بوده و در جهت توانمندساختن، افزایش ظرفیت‌ها و محرومیت‌زدایی به‌کار می‌رود و این چیزی جز حق بر توسعه نیست. طرح و برنامه‌های برنامه توسعه ملل متحد با توجه به دانش بومی و سیستم اطلاعات محلی تهیه و اجرا شده و در این راستا مخصوصاً در پروژه‌های زیست‌محیطی، سازوکارهای لازم را برای انتقال تجارب سایر کشورها خصوصاً کشورهای توسعه‌یافته در زمینه چگونگی درونی کردن هزینه‌های زیست‌محیطی و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی فراهم نموده است. این طرح‌ها بر اساس نیازهای مردم بومی است. برنامه توسعه ملل متحد در ارائه الگوی بسیج اجتماعی و گسترش آن در تمامی پروژه‌های خود موفق بوده است. این الگو اگر به‌طور کامل و یکپارچه به‌کار گرفته شود می‌تواند هر جا مشکل اجتماعی-اقتصادی یا توسعه‌ای وجود داشته باشد آن را مرتفع سازد. فناوری برنامه توسعه ملل متحد، چون مردمی و غیرتبعیض‌آمیز است و بر پایه مشارکت همه افراد با هدف توانمندسازی انجام می‌گیرد، حق‌محور است. برنامه توسعه ملل متحد، فناوری و راهکارهایی ارائه می‌دهد که عموم مردم به‌خصوص گروه‌های محروم و به‌حاشیه‌رانده شده بتوانند از آن استفاده نمایند تا درآمد بالایی داشته باشند، توانمند شوند و با شکل‌گیری سرمایه اجتماعی وارد چرخه توسعه شوند. این همان فناوری حق توسعه است زیرا هدف حق توسعه به‌نوعی، هم توانمند کردن است و هم محرومیت‌زدایی. الگوی فقرزدایی و برنامه توسعه ملل متحد، یک کار فنی است که مناطق و گروه‌های محروم را شناسایی و

اطلاعات را جمع‌آوری می‌کند. سپس با کمک مردم بومی، گروه یا بسیج محلی ایجاد می‌نماید، این گروه‌ها را آموزش می‌دهد و از طریق ایجاد تعاون و صندوق‌های اعتبارات، آموزش کسب و کار یا اشتغال‌زایی و بهره‌گیری از فرصت‌های کسب‌وکار و همچنین کمک مالی برنامه توسعه ملل متحد، آن‌ها را توانمند می‌سازد. این نظامی است که نتایج عالی به بار آورده و درعین حال کم‌هزینه و زودبازده است. اما نتایج عملکردهای برنامه توسعه ملل متحد در زمینه فقر را نباید مستقل از عملکرد دولت ارزیابی کرد چون این دولت است که باید این الگو را در قالب برنامه‌های توسعه پنج‌ساله اجرایی نماید. به همین دلیل در اجرایی‌شدن حق بر توسعه، توجه به هر دو بُعد ملی و بین‌المللی نیاز است. اساساً برای تحقق حق توسعه دو شرط مهم لازم است: یکی محیط ملی پشتیبانی‌کننده و دیگری محیط مساعد بین‌المللی؛ و هیچ‌کدام به‌تنهایی کافی نخواهد بود. بدون سیاست‌های مناسب ملی، هر قدر هم که کمک‌های دوجانبه یا چندجانبه اعطا شود، رشد پایدار به وجود نمی‌آید.



منابع:

- فارسی

کتاب‌ها

- ایثاری کسمایی، علی؛ *سازمان ملل در دنیای امروز*، دفتر هماهنگ کننده سازمان ملل متحد در ایران و مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران، نشر آبارون، ۱۳۸۸.
- بیلیس، جان، اسمیت، استیو؛ *جهانی شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین*، ترجمه: ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران؛ جلد اول، انتشارات ابرار معاصر، ۱۳۸۳.
- پیس، کلی - کیت اس؛ *سازمان‌های بین‌المللی*، ترجمه: حسین شریفی طرازکوهی، میزان، ۱۳۸۴.
- تمدن جهرمی، محمدحسین؛ *مالیه بین‌الملل: روابط پولی و مالی بین‌المللی*، انتشارات عصر جدید، ۱۳۶۴.
- حاتمی، حسین، سید منصور رضوی، حسن افتخاری اردبیلی و فرشته مجلسی؛ *کتاب جامع بهداشت عمومی*، چاپ سوم، دانشکده بهداشت علوم پزشکی دانشگاه بهشتی، ۱۳۹۱.
- حبیبی، علی، غلامرضا گرائی‌نژاد و نسرین قبادی؛ *توسعه پایدار در جهان در حال تحول*، نهادهای انتقالی، رشد و کیفیت زندگی، بانک جهانی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، معاونت امور پشتیبانی، مرکز مدارک علمی و انتشارات، ۱۳۸۳.
- حکیم‌زاده، کامران؛ *راهنمای پیشگیری از هیپاتیت و ایدز*، چاپ سوم، انتشارات وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی و دفتر برنامه عمران ملل متحد، ۱۳۸۷.
- زارعیان، داوود؛ *ارتباطات و توسعه*، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱.
- *سازمان ملل متحد در ایران*؛ ناشر: سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹.
- سالومون، مارگوت ای؛ *مسئولیت جهانی برای حقوق بشر، فقر جهانی و توسعه حقوق بین‌الملل*، ترجمه: آزاده‌السادات طاهری، سیمین‌دخت کارگر، سیدضیاءالدین مدنی، سمیه‌سادات میری لواسانی، به کوشش: فریده شایگان، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو، دانشگاه شهید بهشتی، برنامه توسعه ملل متحد، ۱۳۹۱.
- شایگان، فریده؛ *حق توسعه*، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
- ماهاندورا دو، عرب‌مازار؛ *اقتصاد کلان و کاهش فقر در ایران*، انتشارات سازمان مدیریت برنامه‌ریزی کشور و برنامه عمران ملل متحد، ۱۳۸۴.
- محمدی‌الموتی؛ مسعود، گزارش نهایی وضعیت موجود و تحلیل اولیه اهداف و شاخص‌های توسعه هزاره در ایران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی معاونت امور اجتماعی، ۱۳۸۴.

- مصفا، نسرین، فریده شایگان و دیدخت صادقی‌حقیقی؛ *راهنمای سازمان ملل*، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴.
- موسی‌زاده، رضا؛ *سازمان‌های بین‌المللی*، چاپ چهاردهم، میزان، ۱۳۷۹.
- نوری نشاط، سعید؛ *حقوق بشر برای همه، حق محوری در توسعه*، برگ زیتون، ۱۳۸۵.

مقالات

- امینی، مصطفی؛ «رویکرد توسعه اجتماعی به فقر و فقرزدایی»، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران، ۱۳۹۱.
- برنامه مشترک پنج‌ساله دولت جمهوری اسلامی ایران و برنامه توسعه ملل متحد، ارتقای ظرفیت‌های مدیریت مخاطرات بلایای طبیعی در ایران، چارچوب فعالیت‌های نیازسنجی آموزشی زنان و نگاه جامع به نیازهای زنان در مدیریت ریسک سوانح، ۱۳۹۱.
- حاج‌احمدی، رسول، «بررسی برنامه عمران ملل متحد در ساختار و عمل»، *پایگاه تخصصی سیاست بین‌الملل*، ۱۳۹۱.
- حبیبیا، سعید؛ «چالش‌های جدید حقوق مالکیت فکری»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، دوره ۳۷، ش ۴، ۱۳۸۶.
- حسن‌نژاد، مریم، محمدرضا کهنسال و محمد قربانی؛ «امکان‌سنجی سیاست‌های انگیزشی اجرایی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن ایران در راستای توانمندسازی جوامع محلی»، *نشریه اقتصاد و توسعه (علوم و صنایع کشاورزی)*، جلد ۲۴، ش ۳، ۱۳۸۹.
- خاکپور، افسانه؛ «تکنولوژی، حقوق مالکیت معنوی و تجارت بین‌الملل»، *مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی*، ش ۸۸۸۷، ۱۳۷۳.
- خرازی، فردین؛ «حق توسعه بستر ساز تحقق حقوق بشر»، *پژوهش‌نامه حقوق بشر*، ش ۴، ۱۳۸۸.
- رزمی، محمدجواد و سمیه صدیقی؛ «الزامات تحقق حکمرانی خوب برای دستیابی به توسعه انسانی»، *چهارمین همایش ملی اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی‌شهر*، ۱۳۹۱.
- زهادی، رهاالوسین؛ «حق توسعه در تئوری و عمل»، *دانشنامه حقوق و سیاست*، جلد ۱، ش ۱، ۱۳۸۳.
- «سند پروژه حفاظت از تنوع زیستی در سیمای حفاظتی زاگرس مرکزی»، دولت جمهوری اسلامی ایران / برنامه توسعه ملل متحد / تسهیلات جهانی محیط‌زیست، ۱۳۹۱.
- سیاح‌مفضلی، اردشیر؛ «بسته ابزاری به‌کارگیری رویکرد زیست بومی در مدیریت جامع

نقش برنامه توسعه ملل متحد در اجرایی شدن حق توسعه در ایران ❖ ۱۳۹

- تالابها بر اساس دستاوردها و تجربیات طرح حفاظت از تالابهای ایران»، ۱۳۸۸.
- فال سلیمان، محمود و بهاره چکشی؛ «پایش و مانیتورینگ اقتصادی و اجتماعی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن دشت حسین‌آباد غیناب سریشه - خراسان جنوبی»، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان جنوبی، ۱۳۸۹.
- قائم‌مقامی، عصمت؛ «توزیع منابع برنامه عمران ملل متحد»، *گزیده مسائل اقتصادی، اجتماعی، ش ۱۲۲، ۱۳۷۰*.
- «کارگاه آموزشی مدیریت بحران جامعه‌محور، ارزیابی مخاطره، آسیب‌پذیری و ظرفیت»، دفتر اجتماعات سازمان ملل متحد در ایران، برنامه توسعه عمران ملل متحد، مؤسسه همیاران غذا، ۱۳۸۶.
- «گزارش سه ماه دوم سال، ارتقای ظرفیت‌های مدیریت مخاطرات بلایای طبیعی در ایران»، برنامه توسعه ملل متحد/معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی، ۲۰۰۸.
- مولایی، یوسف؛ «حق توسعه از ادعای سیاسی تا مطالبه حقوقی»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، دوره ۴، ش ۴، ۱۳۸۹.
- مولایی، یوسف؛ «حق توسعه و جهانشمولی حقوق بشر»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، ش ۵۶، ۱۳۸۱.
- مصفا، نسرین؛ «توسعه حق محور»، ۱۳۸۷.

مصاحبه‌ها

- مصاحبه با محمد علی فرزین؛ مدیر گروه فقرزدایی برنامه توسعه ملل متحد در ایران، ۱۳۹۲.
- مصاحبه با فردوسی؛ مدیر گروه بهداشت برنامه توسعه ملل متحد در ایران، ۱۳۹۲.
- مصاحبه با حمیده ناصح؛ هماهنگ‌کننده پروژه سل برنامه صندوق جهانی مبارزه با/ایدز، سل و مالاریا، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۲.

- لاتین

Books

- Dias, C. (1997), *Human Rights Education as a Strategy for Development, in Human Rights Education for the Twenty-first Century* (ed.). By Andreopoulos G. J. and Claude, R. P., Philadelphia University of Pennsylvania Press.
- Robertson, D. (1988), *The Penguin Dictionary of Politics*, Penguin

Group, London.

Articles

- Alston, P. (2005), *Slips Passing in the Night: The Current State of the Human Rights and Development Seen through the Lens of the Millennium Goals*, *Human Rights Quarterly*, vol. 27, No. 3, Johns Hopkins University Press. Available at: <http://www.arts.yorku.ca/politics/ncanefe/courses/pols4255/pdf/week%2011%20weiss.pdf>.
- Andreassen, B-A. (2010), *The Right to Development and Legal Empowerment of the Poor* *The Bangladesh Development Studies*, vol. XXXIII. Nos. 1 & 2. pp. 312-325. Available at: <http://www.bids.org.bd/bds/33-182/barda-Andreassen.Pdf>
- *Declaration on the Right to Development*, Adopted by General Assembly Resolution 41/128 of 4 December 1986.
- E/CN.4/1994/21.13 December (1993), *Report of Working Group on the Right to Development on its First Session*.
- E/CN.4/1995/11 December (1994), *Report of Working Group on the Right to Development on its Second Session*.
- *Human Rights Council Working Group on the Right to Development on Its Fourteenth Session*, 13-17 May 2013, A/HRC/WG.2/14/CRP.2. Views Expressed by Member States on the Right to Development Criteria and Operational Sub-Criteria During the 13th Session of the Open-ended Working Group on the Right to Development, Geneva.
- Kummer T. (2012), *Together for Health: The Islamic Republic of Iran Global Fund & UNDP*.
- Marks, S. P. (2011), *The Politics of the Possible, the Way Ahead for the Right to Development*, International Policy Analysis, Dialogue Globalization, F. Ebert Stiftung in: (Berlin and by the FES Offices in New York and Geneva). Read more at: <http://www.fes-globalization.org>.
- Marks, S. P. (2004), *The Human Rights to Development: Between Rhetoric and Reality* *Harvard Human Rights Journal*, vol. 17, No. 2, pp. 138-168. available at: <http://idepi.hsph.harvard.edu/Facult/Stephen-Marks/Files/spm-the-human-right-development.pdf>.
- Marks, S. P. (2010), *Human Rights in Development Claims and Controversies*, *The Bangladesh Development Studies*, vol. XXX III, Nos. 1 & 2. available at: [http://www.bdresearch.org.bd/home/attachments/article/280/Human Rights Development Claims and Controversies.Pdf](http://www.bdresearch.org.bd/home/attachments/article/280/Human%20Rights%20Development%20Claims%20and%20Controversies.Pdf).
- Marks, S. P. (2011), *The Politics of the Possible: Achievement and Challenges of International Agreement on the Right to development 25 years of the Right to Development Achievements and Challenges*, United

Nations Human Rights, Office of the High Commissioner For Human Rights, F. Ebert Stiftung Hiroshimaster, 17, 10785 Berlin.

available at: <http://www.Fes.de/gpol/pdf/Marks-Political of Possible.Pdf>

- Nowosad, O. (2000), A Human Based Approach to Development Strategies and Challenges , V. N, Office of High Commissioner for Human Rights
- Piron, L-H. (2002), The Right to Development, A Review of the Current State of the Debate for the Department for International Development, Right to Development Report, pp.1-44. Available at: <http://www.odi.org.uk/sites/odi.org.uk/Files/odi-assets/publications-opinion-files/2317.Pdf>.
- Sakiko, F.P. (2003), The Human Development Paradigm: Operationalizing Sens Ideas on Capabilities , *Feminist Economics*, vol. 9, No. 2-3, pp. 301-317. ISSN1354-5701. available at: <http://www.tandf.co.uk/journals> DOI: 10.1080/135470022000077980, *Feminist Economic* ISSN 13545701 print/ISSN 1466-4373 online, 2003 IAFPE.
- Sengupta, A. (2002), @ the Theory and Practice of the Right to Development , *Human Rights Quarterly*, vol. 24, pp. 837-889, John Hopkins University Press. available at: <http://graduateinstitute.ch/webdav/site/political-science/shared/1847/sengupta-Theory and practice ofRTD.Pdf>.
- Sengupta A. (2004), The Human Rights to Development , *Oxford Development Studies*, vol. 32, No. 2, p. 181.
- Salazar, S. (1999), Intellectual Property and the Right to Health , in *WIPO* in Collaboration with the office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Intellectual Property and Human Rights, Geneva: WIPO Publications.
- Task Force on Country Ownership under the Accra Agenda for Action in Consolidation of Findings of the High-Level Task Force on the Implementation of the Right to Development, A/HRC/15/WG.2/task force/2/Add.1, March 25, 2010.
- Udombana, N. J. (2000), The Third World and the Right to Development: Agenda for the Next Millennium , *Human Rights Quarterly*, vol. 22, No. 3, pp. 753-787, John Hopkins University Press. available at: <http://ssrn.Com/abstract=1806196>.
- UNDP (1982), Technical Co-operation Resources for Development, A Users Guide for Iran, Tehran.
- UNDP (2012), Country Programme Action Plan, Between the Government of the Islamic Republic of Iran and the United Nations Development Programme , (2012-2016).
- UNDP Country Programme for the Islamic Republic of Iran (2005-2009), available at: <http://www.undp.org.ir>

- UNDP (2000), Human Rights Development Report , Available at: <http://www.undp.org>.
- What is a Right-based Approach to Development? (2003), Available at: <http://www.Unhchr.Ch/Development/Approaches,04.Html>.
- <http://www.webda.aums.ir>.
- <http://www.undp.org>.
- <http://www.unic.ir.org.org>
- <http://www.khorasannews.com>.
- <http://haggostar.ir/showpost.aspx?>
- <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?>
- <http://www.khabaronline.ir/print/254428/society/environment>
- <http://farsnews.com>.
- <http://www.doe.ir/portal/file/showfile.aspx>
- <http://www.ohchr.org>
- <http://www.spac.ir>

